

ODRŽIVI RAZVOJ SRBIJE

KAKO STOJIMO?

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

CEVES

CENTAR ZA VISOKE
EKONOMSKE STUDIJE

CENTER FOR ADVANCED
ECONOMIC STUDIES

**O D R Ź I V I
R A Z V O J
SRBIJE**

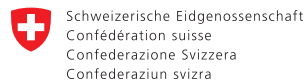
KAKO STOJIMO?

BEOGRAD, 2018.

O CEVES-U:

Brošura je nastala kao rezultat istraživanja urađenog u okviru projekta „Pripremni projekat platforme za društveni dijalog o ciljevima održivog razvoja za Srbiju“ koji je podržala Vlada Švajcarske. Brošura je proistekla iz studije „Održivi razvoj u Srbiji: osnovni pregled“. Studiju je pripremio Centar za visoke ekonomske studije (CEVES), na čelu sa Kori Udovički sa istraživačkim timom u sastavu Nemanja Šormaz, Danijela Bobić, Aleksandra Urošev, Valentina Čolić, Mila Pejčić i Jelisaveta Lazarević.

Ovoj studiju su doprineli komentari izveštaj učesnika na nekoliko radionica i konsultativnih sastanaka, kao i bilateralni susreti sa zainteresovanim stranama. Posebno se zahvaljujemo gospodinu Aleksandru Macuri, gospođi Ljiljani Hadžibabić, gospodinu Đorđu Krivokapiću za njihov pismeni doprinos.

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

CEVES
CENTAR ZA VISOKE
EKONOMSKE STUDIJE
CENTER FOR ADVANCED
ECONOMIC STUDIES

Izradu ove publikacije omogućila je Vlada Švajcarske. Ova publikacija ne predstavlja nužno zvanični stav Vlade Švajcarske.

CEVES je nezavisna istraživačko-razvojna organizacija posvećena održivom društveno-ekonomskom razvoju Srbije i Zapadnog Balkana, zasnovanog na preduzetništvu, solidarnosti i građanskoj inicijativi. Energija CEVES-a usmerena je ka prepoznavanju i istraživanju najvažnijih odrednica održivog društveno-ekonomskog razvoja u Srbiji i regionu, i nuđenju inovativnih, odgovornih i činjenično utemeljenih rešenja i politika, ne samo državi, već širem društvu – prevashodno onima kojih se pitanja neposredno tiču (preduzetnicima, zaposlenima/ nezaposlenima, naučnim ustanovama i sl.) i civilnom društvu. CEVES se zalaže za nacionalizaciju i ostvarivanje ciljeva održivog razvoja u Srbiji, kao naročito pogodnog okvira za usmeravanje razvoja društva; kao i za promovisanje, otelotvorenje i kvantifikaciju evropskih vrednosti, pogotovo u oblastima koje nisu regulisane pravnim tekovinama EU.

SADRŽAJ

8 PREGOVOR

10 SAŽETAK

13 UVOD

16 STUB I - Ljudski razvoj Srbije: Dimenzije i izazovi

- 16 • Ljudski razvoj Srbije je znatno ispod svog potencijala.
- 18 • Upravo je prema dohodovnoj dimenziji indeksa ljudskog razvoja Srbija rangirana najniže.
- 22 • Privredni rast je nedavno ubrzan, predvođen malom, ali konkurentnom i izvozno orijentisanom novom privredom
- 24 • Najznačajniji aspekt ljudskog razvoja Srbije jeste dostignuće u obrazovanju (55. mesto), mereno kvantitetom – godinama školovanja..
- 26 • Kvalitet obrazovanja ne uspeva da mladima omogući pripremu za tržište rada – bilo za preduzetništvo ili za zapošljavanje.
- 28 • Zdravlje je nisko rangirano, pogotovo imajući u vidu snažno jugoslovensko nasleđe, a to uglavnom odražava sveukupne institucionalne slabosti.
- 30 • Siromaštvo i nejednakost su i dalje na visokom nivou – usled niske stope dostojanstvene zaposlenosti i niskog stepena preraspodelena osnovu fiskalne politike.
- 32 • Ranjivi slojevi stanovništva su posebno pod uticajem siromaštva i nejednakosti.
- 34 • Srbija se suočava sa jednom od najbržih stopa smanjenja broja stanovnika u Evropi.

37 STUB II - BLAGOSTANJE U ZELENOJ SRBIJI: RESURSI I IZAZOVI

- 37 • Prilike za održivi razvoj Srbije upravo leže u prednostima koje danas pokreću srpski rast izvoza
- 38 • Srbija može postati sila u poljoprivredno-prehrambenom sektoru i izvući ruralne oblasti iz siromaštva i izolacije.
- 42 • Snažna inženjerska i metaloprerađivačka tradicija podstiče oporavak sektorasrednjih i srednje-viših tehnologija
- 45 • Neke svršeni diplomci s visokim nivoom veština ostaju u Srbiji i podstiču razvoj sektora „pametnih“ usluga.

- MNOŠTVO PRILIKA ZA „ZELENI“ RAST JE NEISKORIŠĆENO, A MOGLE BI DATI KLJUČNI DOPRINOS PODIZANJU RAZVOJA SRBIJE NA VIŠI A ODRŽIV NIVO. 47
- PROPISI PVROPSKE UNIJE O TRANSPARENTNOSTI, PROCENI UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU I CIRKULARNOJ EKONOMIJI UGLAVNOM SU USVOJENI, ALI SE ISUVIŠE ČESTO NE PRIMENJUJU. 49
- SRBIJA RASIPA ENERGIJU KOJA BI SE MOGLA STAVITI U SLUŽBU ODRŽIVOG RAZVOJA I DOPRINETI UBLAŽAVANJU KLIMATSKIH PROMENA. 50
- IDOK GEOSTRATEŠKA POZICIJA SRBIJE PREDSTAVLJA ZNAČAJNU PREDNOST I PRILIKU, OSTALI HORIZONTALNI FAKTORI SU PRETEŽNO IZAZOVI. 53

STUB III - INSTITUCIONALNI KAPACITET I PARTNERSTVO 54

- POLITIČKI I INSTITUCIONALNI PRIORITETI U PROCESU PRIDRUŽIVANJA SRBIJE JEDNAKI SU CILJU 16, NACIONALIZOVANOM PO NAJVIŠIM SVETSKIM STANDARDIMA 54
- DOBRE INSTITUCIJE SU VAŽNE RADI BOLJEG DOSTIZANJA SVIH PREOSTALIH ŠESNAEST COR-A. 56
- ISUVIŠE ČESTO „STATUS QUO“ PRETEŽE NAD PROGLAŠENIM PRIORITETIMA POLITIKA. 58
- ČAK I KADA NE MANJKA POLITIČKE VOLJE, TEŠKO JE POZIVATI IZVRŠIOCE NA ODGOVORNOST 60
- KAPACITET POJEDINAČNIH INSTITUCIJA ZA OSTVARIVANJE ODREĐENIH POTCILJEVA COR BI TREBALO PRATITI KAO MEĐUCILJEVE. 62

STUB IV - DRUŠTVENO, EKONOMSKI I FIZIČKI ZDRAVE LOKALNE ZAJEDNICE 64

- U SRBIJI, JEDINICE LOKALNE SAMOUPRAVE OBAVLJAJU ŠIROK SPEKTAR POSLOVA, NO U SVEGA NEKOLIKO OBLASTI IMAJU ISTINSKI SUVERENU NADLEŽNOST. 65
- STAMBENI PROSTOR U SOPSTVENOM VLASNIŠTVU PRUŽA EKONOMSKU SIGURNOST, ALI JE POTREBNO POBOLJŠANJE KOMUNALNIH USLUGA, POSEBNO UPRAVLJANJA OTPADOM. . 66
- NADLEŽNOST CENTRALNOG NIVOVA VLASTI NAD VEĆINOM RAZVOJNIH ASPEKATA NIJE SMANJILA REGIONALNE RAZLIKE U ISHODIMA. 69
- LOKALNIM ZAJEDNICAMA NEDOSTAJU INSTRUMENTI I VEĆA LOKALNA AUTONOMIJA KAKO BI PREUZELI POTPUNU ODGOVORNOST ZA REŠAVANJE RAZVOJNIH PROBLEMA. 75
- ANGAŽMAN ZAINTERESOVANIH STRANA U PODSTICANJU OSTVARIVANJA LOKALNIH COR BI MOGAO DATI VAŽAN DOPRINOS LOKALNOM RAZVOJU! 77

SPISAK GRAFIKONA 78

PIKTOGRAMI

Cilj 1: Okončati siromaštvo svuda i u svim oblicima

Cilj 2: Okončati glad, postići bezbednost hrane i poboljšanu ishranu i promovisati održivu poljoprivredu

Cilj 3: Obezbediti zdrav život i promovisati blagostanje za ljude svih generacija

Cilj 4: Obezbediti inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti celoživotnog učenja

Cilj 5: Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i devojčice

Cilj 6: Obezbediti sanitarne uslove i pristup pijaćoj vodi za sve

Cilj 7: Osigurati pristup dostupnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve

Cilj 8: Promovisati inkluzivan i održiv ekonomski rast, zaposlenost i dostojanstven rad za sve

Cilj 9: Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovisati održivu industrijalizaciju i podsticati inovativnost

Cilj 10: Smanjiti nejednakost između i unutar država

Cilj 11: Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbednim, prilagodljivim i održivim

Cilj 12: Obezbediti održive oblike potrošnje i proizvodnje

Cilj 13: Preduzeti hitnu akciju u borbi protiv klimatskih promena i njenih posledica

Cilj 14: Očuvati i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održiv razvoj

Cilj 15: Održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti i preokrenuti degradaciju zemljišta i sprečiti uništavanje biodiverziteta

Cilj 16: Promovisati miroljubiva i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve i izgraditi efikasne, pouzdane i inkluzivne institucije na svim nivoima

Cilj 17: Učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj

AKRONIMI

APR	Agencija za privredne registre
BATUT	Institut za javno zdravlje Srbije
BDP	Bruto društveni proizvod
BDV	Bruto dodata vrednost
CEVES	Centar za visoke ekonomske studije
COR	Ciljevi održivog razvoja
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
EUR	Evro
EUROSTAT	Zavod za statistiku Evropske unije
GMO	Genetski modifikovani organizmi
MSP	Mala i srednja preduzeća
NČEU	Nove članice Evropske unije
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PISA	Program za međunarodnu procenu postignuća učenika
RZS	Republički zavod za statistiku
SB	Svetska banka
SDI	Strane direktne investicije
STO	Svetska trgovinska organizacija
SZO	Svetska zdravstvena organizacija
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj

PREDGOVOR

Srbija treba da odlučnije zakorači na put ubrzanog i održivog razvoja. U tom cilju, Srbija se mora okrenuti budućnosti - ulagati u nju i oblikovati je. No, najpre treba da odluči kako bi ta budućnost trebalo da izgleda. Kakva bi to zemlja Srbija želela da bude?

Agenda Ujedinjenih nacija (UN) za održivi razvoj do 2030. godine, koja je usvojena 2015. godine, pruža nam priliku da kroz široki društveni dijalog oblikujemo tu viziju. Agenda postavlja 17 globalnih ciljeva održivog razvoja (COR) i obavezuje 193 zemlje potpisnice, uključujući Srbiju, da se svaka ponaosob angažuje na njihovom ostvarivanju. Potpisnice se obavezuju da ciljeve „nacionalizuju“, što znači da preciziraju sopstvene ciljeve koji ispunjavaju kriterijume i doprinose ostvarenju globalnih ciljeva. Takođe se obavezuju da uspostave nacionalne okvire za sprovođenje i praćenje rezultata, radi postizanja tako „nacionalizovanih“ ciljeva. Odgovornost za njihovo ispunjavanje preuzimaju svi slojevi društva - ne samo vlada, nego i poslovna i akademska zajednica, drugi zainteresovani akteri, i civilno društvo.

Na mnoga pitanja treba odgovoriti radi kreiranja vizije. Kako mi to želimo da naša privreda, društvo i okruženje funkcionišu i izgledaju do 2030. godine? Očito, Srbija želi da bude „evropska zemlja“,

ali 28 zemalja članica Evropske unije su sve „evropske“ na različite načine. Šta želimo da najviše unapredimo i šta to ponajpre? Da im iznenada dopadne ruku jedna milijarda evra, svaka država članica Evropske unije bi ih utrošila na različite prioritete. Kako bi ih Srbija utrošila? Jasan odgovor iziskuje zajednički stav do koga se jedino može doći kroz širok i temeljan dijalog.

Ovim dokumentom postavljamo polaznu osnovu za takav dijalog. Ne pokušavamo da procenimo svaki od 169 potciljeva kroz koje je 17 COR formulirano, i nije strukturisan linearno po ciljevima. Umesto toga, u njemu predstavljamo najznačajnije izazove održivog razvoja Srbije, kao i prednosti na koje Srbija može da se osloni - onako kako ih mi vidimo. Ne pokušavamo da damo odgovore na gorenavedena pitanja. Ipak, selektivni u pogledu pitanja koja obrađujemo a samim tim dajemo i svoje stavove o pravcu u kome treba tražiti odgovore. Neće se svi složiti s našim izborom. Možda i mi u budućnosti promenimo svoje mišljenje. To bi značilo da je dijalog bio plodan.

Biće nam drago da u njemu učestvujemo!

Kori Udovički

SAŽETAK

BDP po glavi stanovnika u Srbiji danas, skoro tri decenije od kada je njena burna tranzicija započela, još uvek nije sustigao nivo iz 1989. godine, a ljudski razvoj još uvek sustiže svoj puni potencijal. Nova privreda se, ipak, postepeno razvijala i danas je dosegla osetnije razmere sa kojima može ozbiljnije da utiče na dalji ekonomski razvoj.

Ključni razvojni izazov Srbije je što je samo mali deo privrede koja je izgrađena tokom socijalizma zaista transformisan u novu, modernu privredu, i ona zapošljava veoma mali deo ukupnog stanovništva. Da bi dostigla evropski prosek u nivou aktivnosti i zaposlenosti na dostojanstvenim radnim mestima, Srbija bi morala da udvostruči današnji broj formalnih radnih mesta u privatnom sektoru (i to podrazumeva da su sva formalna radna mesta u Srbiji „dostojanstvena“, a nisu). Podizanje zaposlenosti do normalnih nivoa imalo bi velikog efekta na smanjenje nejednakosti i siromaštva, verovatno do nešto bolje vrednosti od evropskih proseka, gde bi i trebalo da se nađu s obzirom na srpsku socijalističku prošlost. Ovako, stope siromaštva i nejednakosti u Srbiji su među najvišim u Evropi. Srbija pati i od jedne od najviših stopa smanjenja stanovništva u zemlji.

Siromaštvo i nejednakost mogli bi se znatno ublažiti kada bi se poreskim prihodima (koji su značajni) i socijalnim transferima u Srbiji postizao onakav efekat preraspodele kakav imaju u Evropskoj uniji. Više treba uraditi posebno za ranjive grupe i zaštitu manjinskih prava, iako je u tom pogledu ostvaren značajan napredak tokom proteklih deceniju i po.

Postoje, pak, indikacije da će se tokom predstojećeg perioda ekonomski rast ubrzati. Nova privreda izrastala je postepeno na temeljima izgrađenim u prošlosti, predvođena stranim investitorima i domaćim preduzetnicima, naročito iz malih i srednjih preduzeća. Ona sada konačno dostiže veličinu koja može povesti zemlju napred. Važno je što je od krize 2009. godine naovamo nova privreda orijentisana na izvoz. Šanse Srbije leže u tri faktora koji su se pokazali kao osnova na kojima ona sada osvaja izvozna tržišta: plodna zemlja i duga poljoprivredna tradicija, veoma solidno i konkurentno srednjetehtnološko industrijsko znanje, i kreativna, na znanju zasnovana, privreda koja se sama pokreće (pogotovo u sektoru informatičkih tehnologija). Jedan od ključnih izazova koji nova privreda treba da prevaziđe jeste potreba za integrisanjem i saradnjom. Kako stvari stoje, srpske, generalno male, kompanije najčešće se same hvataju u koštac s globalnim tržištima. Jedan od ključnih izazova koji nova privreda treba da prevaziđe jeste potreba za integrisanjem i saradnjom. Kako stvari stoje, srpske kompanije, iako male, najčešće se same hvataju u koštac s globalnim tržištima. Ekonomski rast može biti raširen i ubrzan, naročito u ruralnim predelima, oslanjanjem na „zelene“ tehnologije, kao i razvijanjem „zelene“ privrede, tj. ekonomskih aktivnosti koje unapređuju životnu sredinu. Takav rast podrazumeva usklađenije gazdovanje nemineralnim prirodnim resursima, pogotovo u oblasti ekološkog i zdravstvenog turizma, proizvodnje obnovljive energije, i održive poljoprivrede. Ozbiljan izazov jeste i veoma neefikasno gazdovanje nacionalnim resursima, pogotovo u energetsom sektoru. Srbija reciklira samo 34% otpada koji generiše (ne računajući mineralni otpad), manje od bilo koje zemlje Evropske unije, u kojoj je prosek 75%. Energetski intenzitet Srbije je dvostruko veći od proseka Evropske unije, iako nema naročito velike teške industrije. Srbija nema strategiju za period kada rezerve fosilnih goriva na koje se trenutno oslanja budu iscrpljene a on će verovatno nastupiti ubrzo nakon 2030. godine.

Evropske vrednosti i proces pristupanja Evropskoj uniji čvrsto uokviruju srpske institucionalne i političke ciljeve kao takve. Međutim, bolje institucije potrebne su i radi bržeg i održivijeg razvoja. Najpre, potrebno je poslovno okruženje koje podržava preduzetništvo i investicije, a onopre svega podrazumeva predvidivost – vladavinu prava i čvršće postavljanje prioriteta. Takođe, sprovođenje politika zahteva da srpska javna uprava promeni prakse koje je u ovom trenutku čine naročito nedelotvornom. Dijalog koji ovde predlažemo može doprineti prevazilaženju oba ova problema time što bi se kvalitet institucionalno delovanje neposredno povezivao sa konkretnim željenim rezultatima.

Konačno, građani u potpunosti osećaju dobrobit od razvoja tek kada se on spusti na lokalni nivo. Srpske lokalne zajednice obezbeđuju osnovne potrebe na relativno visokom nivou, ali je to uglavnom nasleđe socijalističkih vremena. Lokalni i regionalni razvoj je veoma nejednak i postoje određene indikacije da bi se relativno visok nivo transfera resursa koje vrši centralni nivo vlasti mogao bolje usmeriti ka ostvarivanju razvojnih efekata umesto ka potrošnji. Lokalnim vlastima je potrebna veća autonomija da bi lokalne zajednica preuzimale inicijativu i odgovornost za ostvarivanje sopstvenih, boljih, rezultata. Razvoj Srbije suočava se kako sa izazovima tako i sa prilikama. I jedni i drugi treba da budu prepoznati od strane građana, privrede i drugih društvenih aktera. Potrebno je da se oni angažuju i uključe u dijalog sa nacionalnim i lokalnim institucijama, kako bi doveli do ubrzanog – i održivog – razvoja. COR pružaju okvir koji omogućava da se društveni ciljevi povežu sa institucionalnom sposobnošću da ih ostvaruju – kao međuciljevima. Na taj način, COR mogu pomoći Srbiji da postane ono što njeni građani žele i očekuju.

UVOD

Ovaj dokument predstavlja pregled trenutnog stanja ljudskog razvoja Srbije i izazova u oblasti životne sredine, kao i resursa i ograničenja s kojima se Srbija suočava u napretku ka ostvarivanju ciljeva održivog razvoja (COR). Dokument pruža kontekstualne informacije za osmišljavanje šireg društvenog dijaloga kako bi se pomoglo uobličavanju procesa ostvarivanja COR na nacionalnom nivou shodno posvećenosti Srbije ispunjavanju Agende Ujedinjenih nacija za održivi razvoj do 2030. Dokument se usredsređuje na dimenzije COR, grupisane u četiri stuba, koje smatramo ključnim za ljudski razvoj u Srbiji. Ne bavi se ciljevima ili opcijama za postojeće politike, niti njihovim sprovođenjem.

Grafikon 1. Dimenzije COR su grupisane u četiri stuba – prema potencijalu i izazovima društveno-ekonomskog razvoja Srbije.

Stub I - „Ljudski razvoj Srbije: Dimenzije i izazovi“ je posvećen dimenzijama ljudskog razvoja, koji pretežno pokriva pitanja u okviru Ciljeva 1-5 i 10 (siromaštvo, glad, zdravlje, obrazovanje i nejednakost), kao i sveukupan kapacitet generisanja prihoda i, posebno, stvaranja novih radnih mesta (Cilj 8, naglasak na 8.5). Započinjemo pregled usredsređujući se na pitanja vezana za kapacitet generisanja dohotka, jer je to najniže rangirana dimenzija (84. mesto u svetu) indeksa ljudskog razvoja Srbije (prema kome je, sveukupno, Srbija na 66. mestu u svetu).

Stub II - „Blagostanje u Zelenoj Srbiji: resursi i izazovi“ odnosi se na resurse i ograničenja Srbije, koji predstavljaju polaznu tačku za podsticanje kvalitetnog privrednog rasta, tj. ostvarivanje Cilja 8. Organizujemo ove resurse i ograničenja, približno, prema logici ekonomskih faktora proizvodnje, rukovodeći se, takođe, činjenicom da privredni rast treba da ta bude takav da ne ispunjava samo norme u sklopu Cilja 8, nego i Cilja 9 (usredsređivanje na infrastrukturu, industrijalizaciju i inovacije), Cilja 7 (energija), delova Cilja 6 (upravljanje vodama), Cilja 12 (održiva proizvodnja i potrošnja) i Cilja 15 (šume i biodiverzitet).

Stub III - „Institucionalni kapacitet i partnerstvo“ bavi se ulogom institucija, i posebno njihovim kapacitetom za ostvarivanje COR. Kako su vrednosti i aspiracije Srbije u pogledu razvoja njenih institucija čvrsto uokvirene njenim evropskim putem, uopšte uzev, Cilj 16 na nacionalnom nivou bi trebalo da blisko prati rezultate okvira usvojenog u kontekstu pristupanja Evropskoj uniji. U meri u kojoj su ovi ciljevi sami po sebi ciljevi, ocene Evropske unije u izveštajima o napretku su sveobuhvatne. Stoga se usredsređujemo na institucionalnu delotvornost i kapacitet sistema za ostvarivanje željenih razvojnih rezultata.

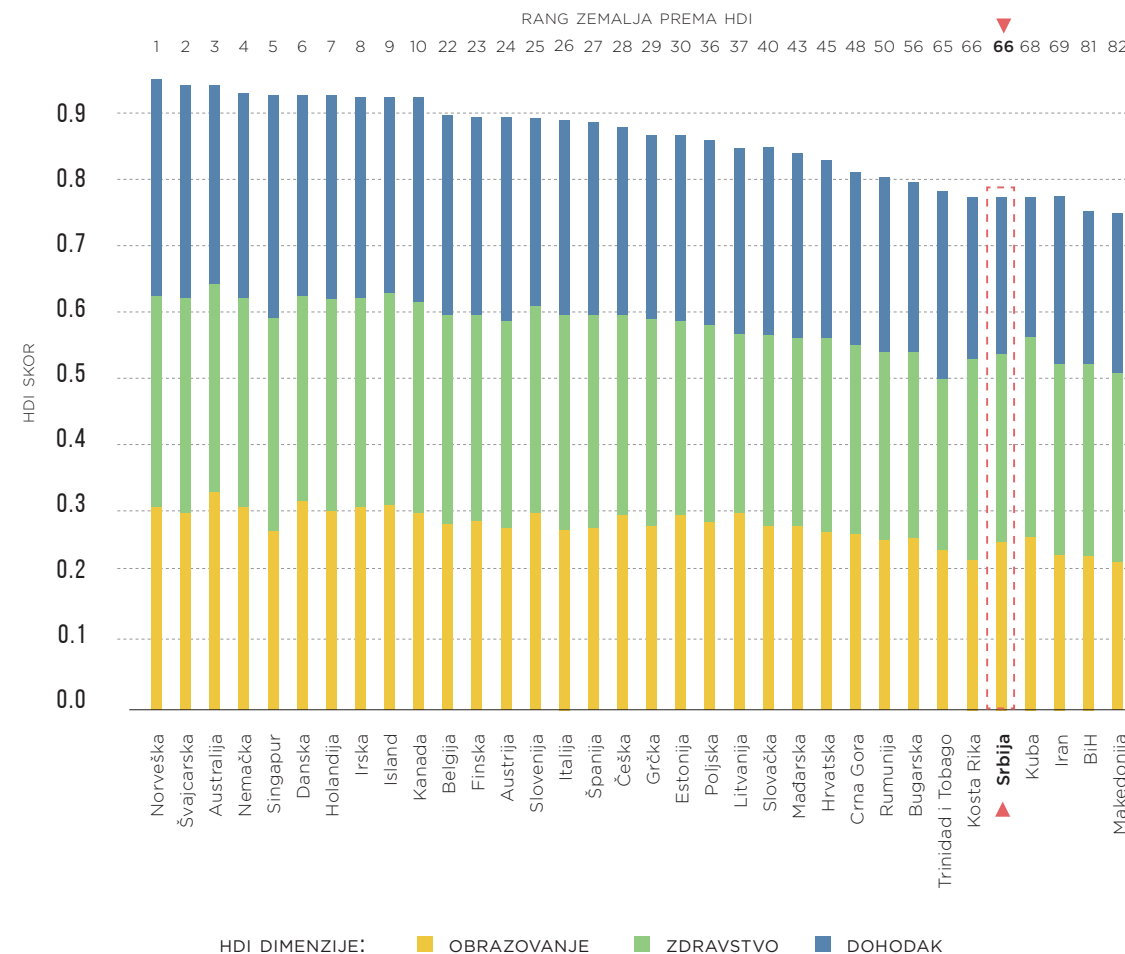
Stub IV - „Društveno, ekonomski i fizički zdrave lokalne zajednice“ pokriva pitanja vezana za ostvarivanje ljudskog razvoja na nivou lokalne zajednice. Suštinski, ovde se radi o unakrsnom pristupu kojim se istovremeno obuhvataju pitanja teritorijalne raspodele nadležnosti, upravljanja regionalnim/teritorijalnim razvojem i stepena u kome se osnovne potrebe i otpornost ljudskog razvoja ispunjavaju na lokalnom nivou [delovi Cilja održivog razvoja 6 (čista voda i sanitarni uslovi) i Cilja održivog razvoja 11 (održivi gradovi i zajednice)].

STUB I - LJUDSKI RAZVOJ SRBIJE: DIMENZIJE I IZAZOVI

• LJUDSKI RAZVOJ SRBIJE JE ZNATNO ISPOD SVOG POTENCIJALA.

Tokom proteklih nekoliko godina, Srbija je zauzimala 66. mesto u svetu u pogledu ljudskog razvoja – što je niže nego bilo koja zemlja članica Evropske unije i Crna Gora, a bolje od Makedonije i Bosne i Hercegovine (BiH). Nema sumnje da je to znatno slabija performansa nego što bi ista takva poređenja pokazala pre trideset godina. Ljudski razvoj Srbije urušio se tokom devedesetih godina prošlog veka, i od tada se nije u potpunosti oporavio zbog veoma postepenog oporavka i transformacije pre svega privrede. Dakle, Srbija nije bila u stanju da održi korak sa zemljama s kojima se poredi. To je od značaja za našu analizu jer izazovi i prilike s kojima se Srbija suočava često se razlikuju od onoga što bi se očekivalo u zemlji sa sličnim nivoom ljudskog razvoja, ali u kojoj nikada ranije nije bilo bolje. To je takođe od značaja jer se time uokviruju očekivanja građana Srbije, utičući na njihovo blagostanje i ekonomsko ponašanje.

Grafikon 2. Srbija je jedna od najniže rangiranih evropskih zemalja u pogledu nivoa ljudskog razvoja, merenog Indeksom ljudskog razvoja.

Izvor: UNDP

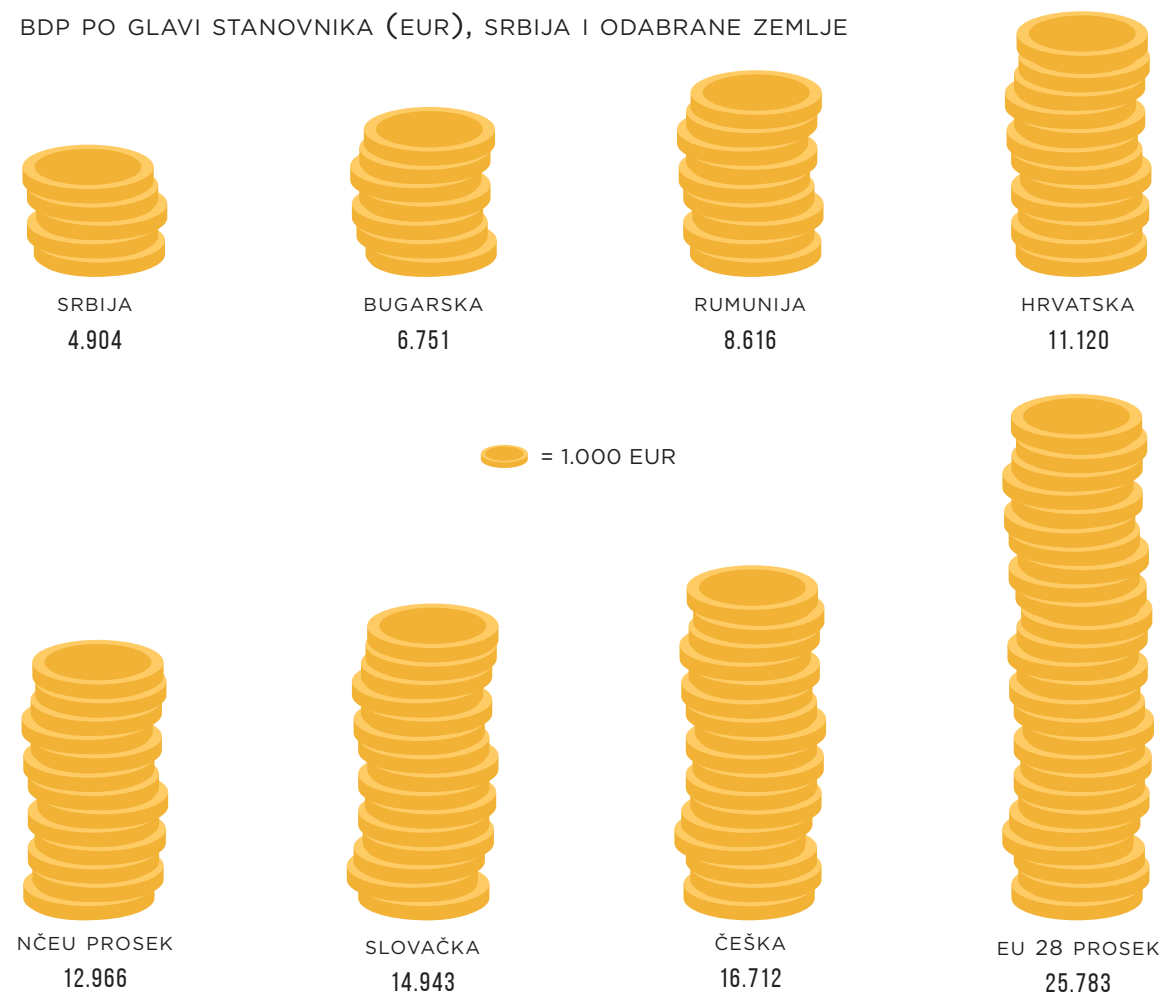
• **UPRAVO JE PREMA DOHODOVNOJ DIMENZIJI INDEKSA LJUDSKOG RAZVOJA SRBIJA RANGIRANA NAJNIŽE.**

U pogledu dostojanstvenog životnog standarda (BDP po glavi stanovnika), Srbija se kotira najniže (88. mesto), uglavnom zato što ima najnižu ukupnu stopu zaposlenosti u Evropi. Stopa zaposlenosti stanovništva u radnom dobu (15-64) u Srbiji je samo 55%, u poređenju sa 67% u EU28 i novim državama članicama, u proseku. Pored toga, isuviše radnih mesta u Srbiji je niskog kvaliteta (skoro četvrtina, 700.000, od ukupnog broja zaposlenih, 2.719.000 radi neformalno) i kvantiteta (na primer, rad niskog intenziteta). Produktivnost zaposlenog dela stanovništva bliža je produktivnosti uporedivih zemalja. Na primer, srpska proizvodnja po formalno zaposlenom je viša od bugarske, ali s obzirom da je u Bugarskoj stopa zaposlenosti 15% (8 procentnih poena viša) viša nego u Srbiji, dok je ranjiva zaposlenost 68% (18 p.p) niža, bugarski BDP po glavi stanovnika je 38% veći. Kada bi Srbija imala istu stopu zaposlenosti kao Bugarska u 2015. godini (63.5% stanovništva radnog doba) i sličnu strukturu zaposlenosti – njen BDP po glavi stanovnika bio bi veći od bugarskog.

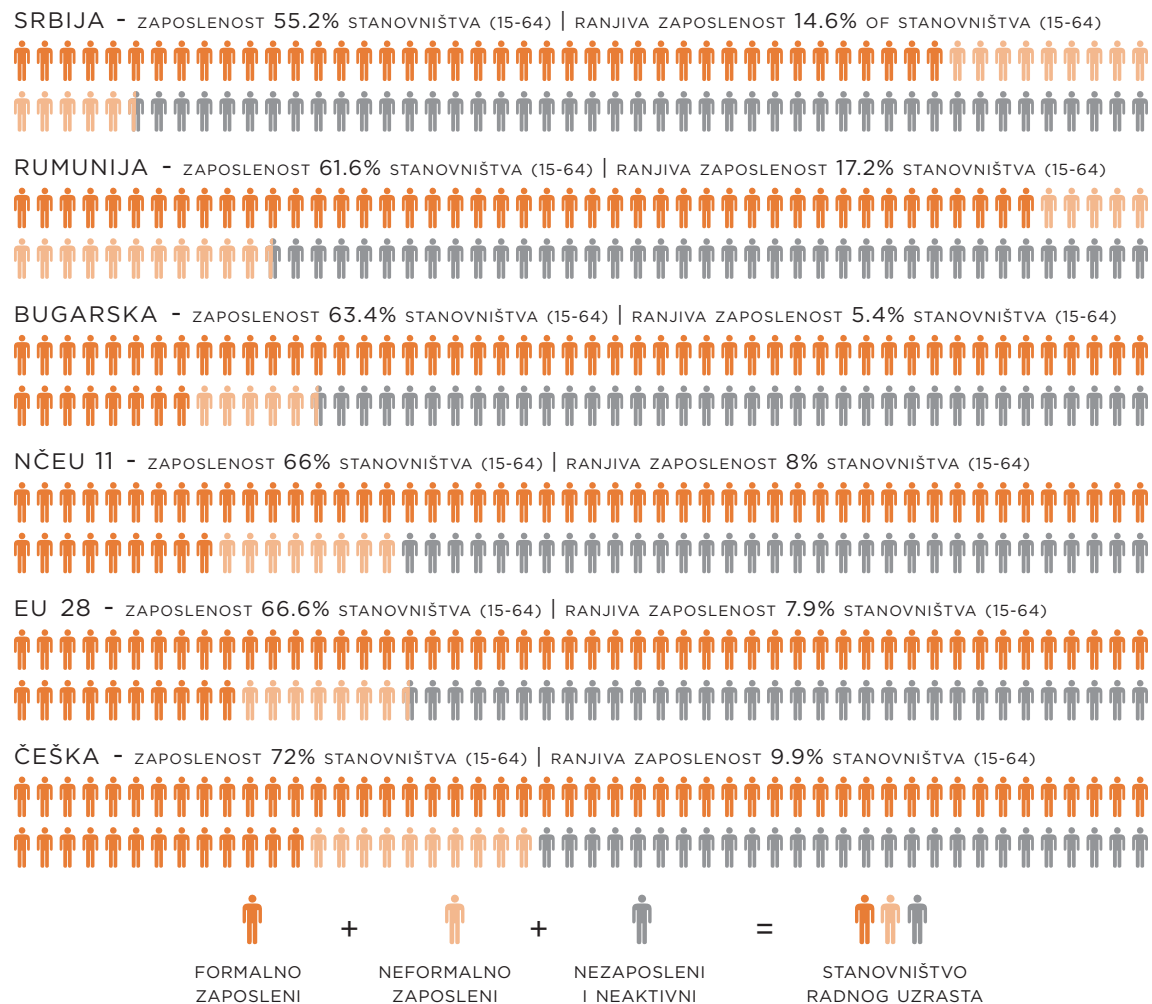
Grafikon 3. Srpski BDP po glavi stanovnika (4.905 EUR) je među najnižima u Evropi, i skoro je 40% ispod bugarskog, najmanje razvijene članice Evropske unije.

BDP PO GLAVI STANOVNIKA (EUR), SRBIJA I ODABRANE ZEMLJE

Izvor: Eurostat, RZS

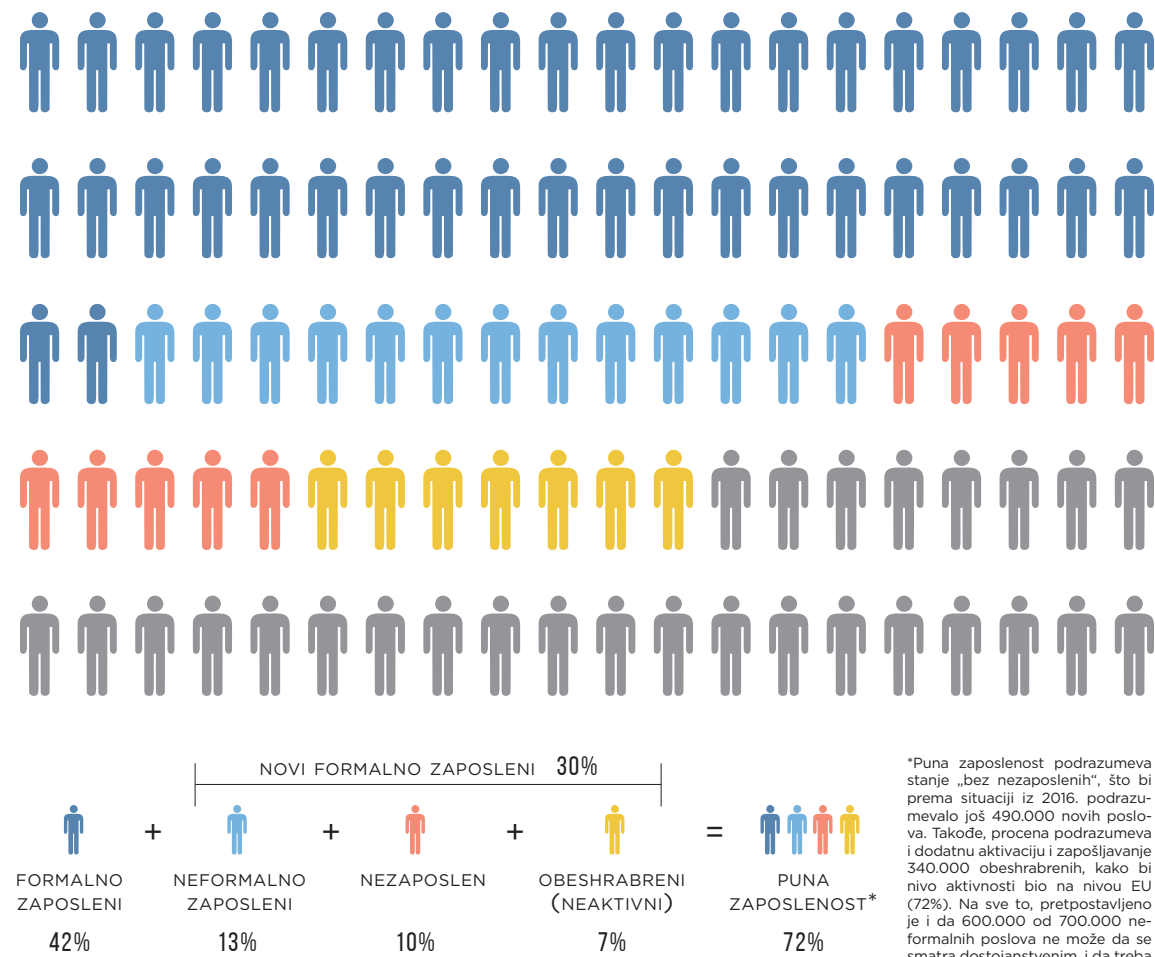
Grafikon 4. Ključni problem je izuzetno niska stopa ukupne zaposlenosti – i to naročito niska stopa dostojanstvene zaposlenosti.

Izvor: Eurostat, RZS, Svetska banka

*Svi podaci se odnose na stanovništvo radnog uzrasta (15-64).

Grafikon 5. Puna dostojanstvena zaposlenost iziskuje povećanje postojećeg broja formalnih radnih mesta od skoro 75% (1,45 miliona) – kako bi se zaposlili nezaposleni, obeshrabreni i oni koji rade u neformalnom sektoru.

*Puna zaposlenost podrazumeva stanje „bez nezaposlenih“, što bi prema situaciji iz 2016. podrazumevalo još 490.000 novih poslova. Takođe, procena podrazumeva i dodatnu aktivaciju i zapošljavanje 340.000 obeshrabrenih, kako bi nivo aktivnosti bio na nivou EU (72%). Na sve to, pretpostavljeno je i da 600.000 od 700.000 neformalnih poslova ne može da se smatra dostojanstvenim, i da treba da budu transformisani.

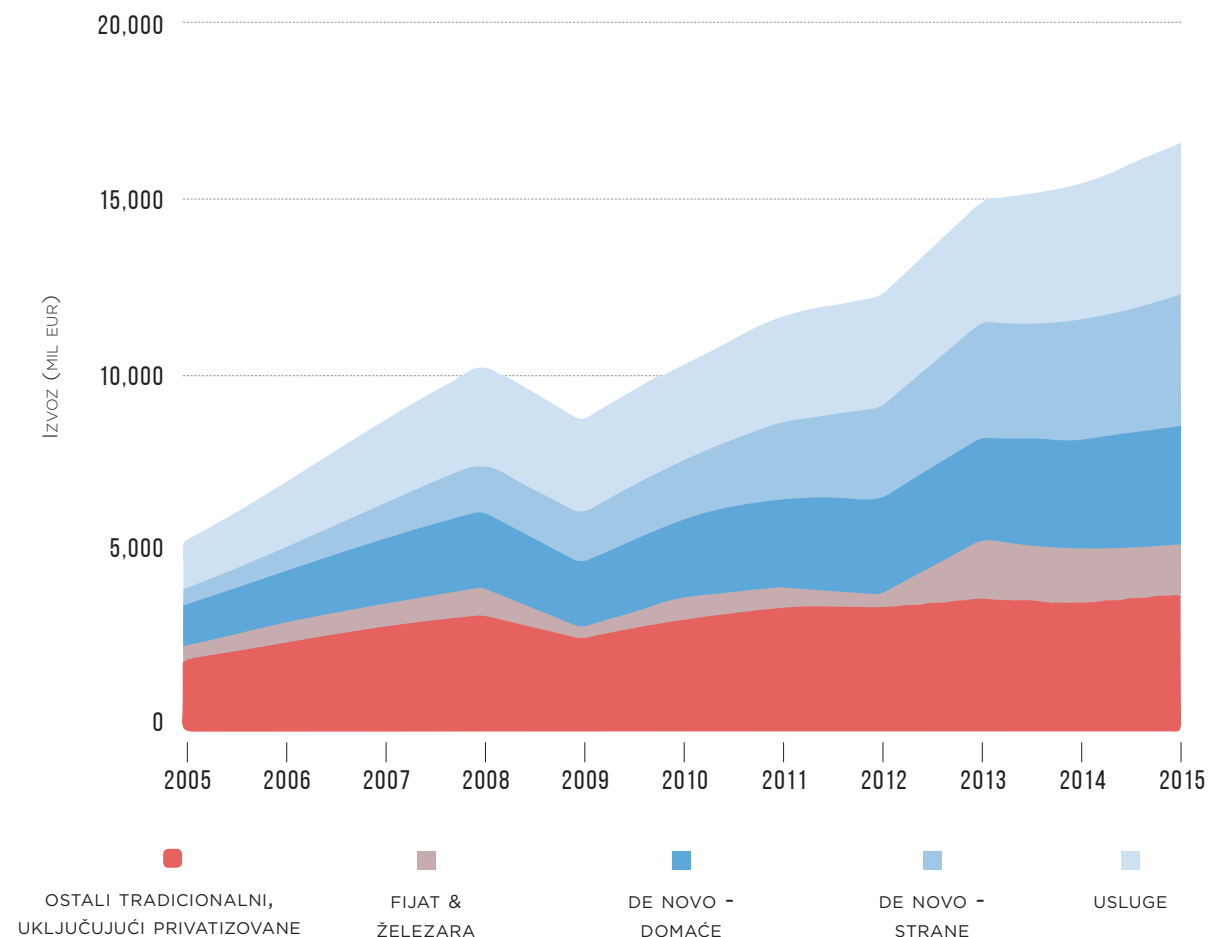
Izvor: Kalkulacije autora na podacima Eurostata i RZS-a.

• **PRIVREDNI RAST JE NEDAVNO UBRZAN, PREDVOĐEN MALOM, ALI KONKURENTNOM I IZVOZNO ORIJENTISANOM NOVOM PRIVREDOM.**

Privredna struktura Srbije može se podeliti u dva segmenta: tradicionalni i novi, koji iskazuju različite poslovne paradigme i imaju različite učinke. Pod „tradicionalnom privredom“ podrazumevamo netransformisani sektor državnih ili društvenih preduzeća. Kada kažemo „nova privreda“ mislimo na privatni korporativni sektor – uključujući transformisana privatizovana preduzeća. Nova privreda postepeno se razvijala kroz transformaciju malog udela resursa stvorenih u socijalističkom vremenu i kroz nove investicije. Mada je komparativna produktivnost nove privrede, koja se razvijala od devedesetih godina prošlog veka nesumnjivo bliža istorijskim očekivanjima, upravo visok nivo neaktivnosti ili zaposlenosti s radnim mestima niskog intenziteta, kao i niska produktivnost velike tradicionalne ekonomije koja se sporo transformiše, povlače BDP Srbije naniže. **Trendovi od globalne krize ukazuju da se Srbija konačno okrenula izvozno predvođenom privrednom rastu a u skorije vreme je i ubrzala transformaciju ili izlazak neodrživih tradicionalnih preduzeća.** Nova privreda je najzad dosegla veličinu zahvaljujući kojoj može biti da utičena dinamiku rasta zemlje. To je sada podržano snažnim rastom evropske privrede i uravnoteženim makroekonomskim okvirom nakon nedavne fiskalne konsolidacije. Izvoz nove privrede je prevashodno zasnovan na plodnom zemljištu i poljoprivrednoj tradiciji Srbije, srednjetehnološkom industrijskom znanju i veštinama, i informatičkoj tehnologiji i drugim uslugama zasnovanim na stručnom znanju.

Grafikon 6. Samo je izvoz nove privrede rastao tokom čitavog perioda, dostižući 93% ukupnog izvoza u 2015. godini, naznačavajući da je transformacija privrede u svojoj završnoj fazi.

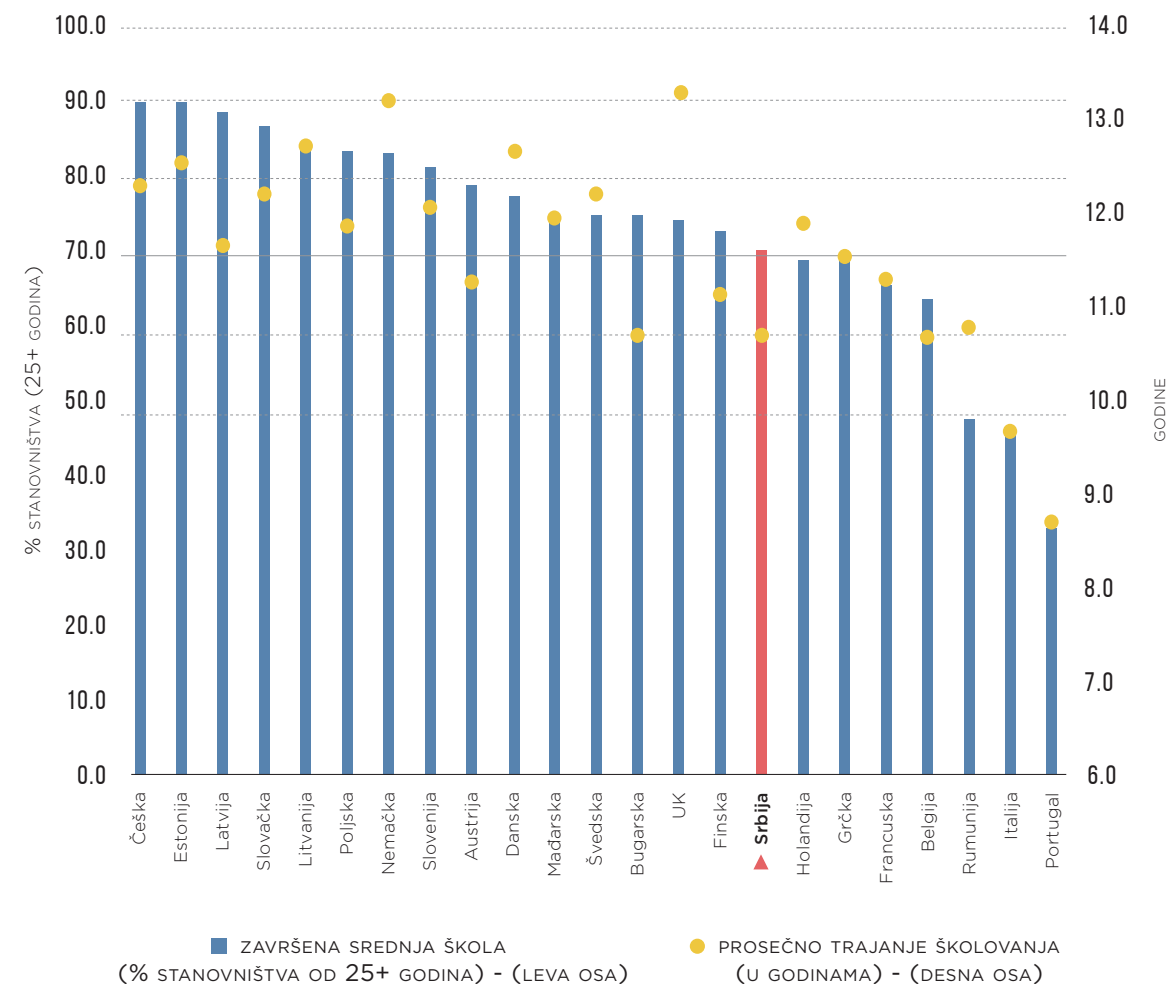
Izvor: Kalkulacije autora na podacima Uprave carina i APR-a

- **NAJSNAŽNIJI ASPEKT LJUDSKOG RAZVOJA SRBIJE JESTE DOSTIGNUĆE U OBRAZOVANJU (55. MESTO), MERENO KVANTITETOM - GODINAMA ŠKOLOVANJA.**

Zahvaljujući većem obuhvatu obrazovnog sistema i demografskim promenama, obrazovni nivo raste. U 2015. godini, oko 71% osoba preko 25 godina starosti je steklo makar srednjoškolsko obrazovanje - 77% muškaraca i 65% žena. U tom pogledu, Srbija je još uvek rangirana niže od novih država članica Evropske unije (81,7%), ali ih sustiže.

Grafikon 7. Obuhvat obrazovanja je sličan nivou Evropske unije, pri čemu obrazovni nivo raste.

Izvor: UNDP, Svetska banka, RZS

• KVALITET OBRAZOVANJA NE USPEVA DA MLADIMA OMOGUĆI PRIPREMU ZA TRŽIŠTE RADA - BILO ZA PREDUZETNIŠTVO ILI ZA ZAPOŠLJAVANJE.

Građani Srbije su, u proseku, manje obrazovani nego građani novih država članica Evropske unije. Učešće Srbije u PISA testiranju 2012. godine pokazuje da se zemlja suočava s problemima sa obrazovnim ishodima. Na primer, u matematici, Srbija je zauzela 42. mesto među 65 zemalja, prema podacima OECD-a, što je znatno ispod svih evropskih zemalja koje su učestvovala u PISA testiranju osim Bugarske, Rumunije i Crne Gore.

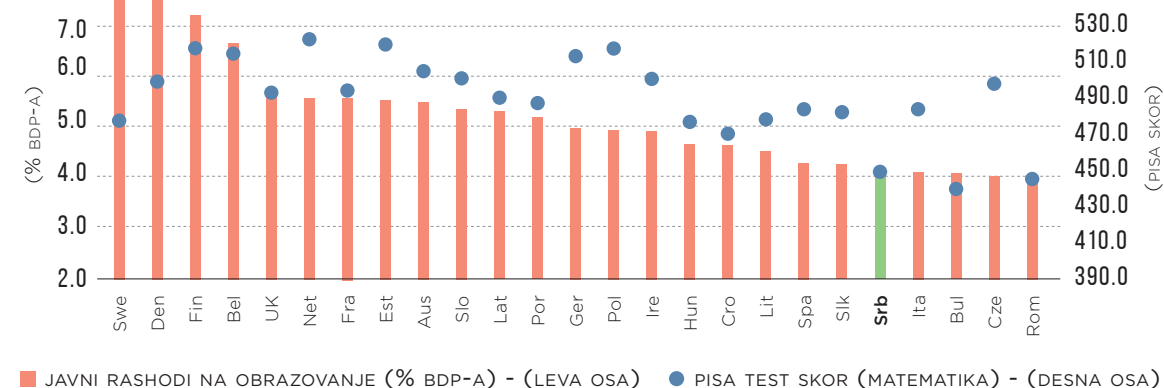

Obrazovni sistem se još uvek nije prilagodio krupnim promenama koje su nastale u 21. veku, iako je nedavno jačanje IT predmeta u nastavnom programu korak u pravom smeru. Ključni problem je taj što su programi prilagođeni prevaziđenom učenju „napamet“, umesto da se đaci uče da razmišljaju i rešavaju probleme. Malo je primera škola koje su uspele da prilagode programe potrebama i zahtevima tržišta rada, i napredak u tom pogledu bi mogao da bude brži - previše đaka i studenata stiže znanja i veštine koje su prevaziđene i koje ne omogućavaju uspešnu tranziciju od škole do posla. U postojećem ekonomskom okruženju, to je naročito važno, s obzirom da mladi imaju tri puta manje šanse za zaposlenje, dok često i poslovi koje mladi pronađu ne odgovaraju suštinskoj definiciji „dostojanstvenog“ posla. Stopa nezaposlenosti među studentima koji su diplomirali je oko 42% u Srbiji, i ta brojka je veća nego u susednim zemljama. Dodatno, skoro polovina zaposlenih mladih je zaposlena neformalno. Prema podacima Ankete o radnoj

snazi, 20.8% mladih radi nepuno radno vreme. Sa druge strane, 18.8% mladih je prekvalifikovano za posao koji obavlja.

Jedan od ključnih razloga za relativno slabe ishode verovatno može da se pronade u niskom nivou javne potrošnje na prosvetu. U Srbiji se za prosvetu izdvaja oko 4,2% BDP-a, što je znatno manje od proseka Evropske unije (5,2% BDP-a) i proseka novih država članica Evropske unije (4,6% BDP-a). Imajući u vidu da je izdvajanje za visoko obrazovanje slično proseku Evropske unije, te da privatno osnovno i srednje obrazovanje u Srbiji nije još uvek u potpunosti razvijeno, možemo zaključiti da ukupna potrošnja na osnovno i srednje obrazovanje (privatno i državno) u još većoj meri negativno odstupa od proseka Evropske unije. Jedine uporedive zemlje koje troše manje od Srbije su Češka, Bugarska i Rumunija.

Grafikon 8. Obrazovni ishodi su još uvek slabi – pri čemu niska javna potrošnja verovatno igra značajnu ulogu.

Izvor: UNDP, Svetska banka, RZS

• **ZDRAVLJE JE NISKO RANGIRANO, POGOTOVO IMAJUĆI U VIDU SNAŽNO JUGOSLOVENSKO NASLEĐE, A TO UGLAVNOM ODRAŽAVA SVEUKUPNE INSTITUCIONALNE SLABOSTI.**

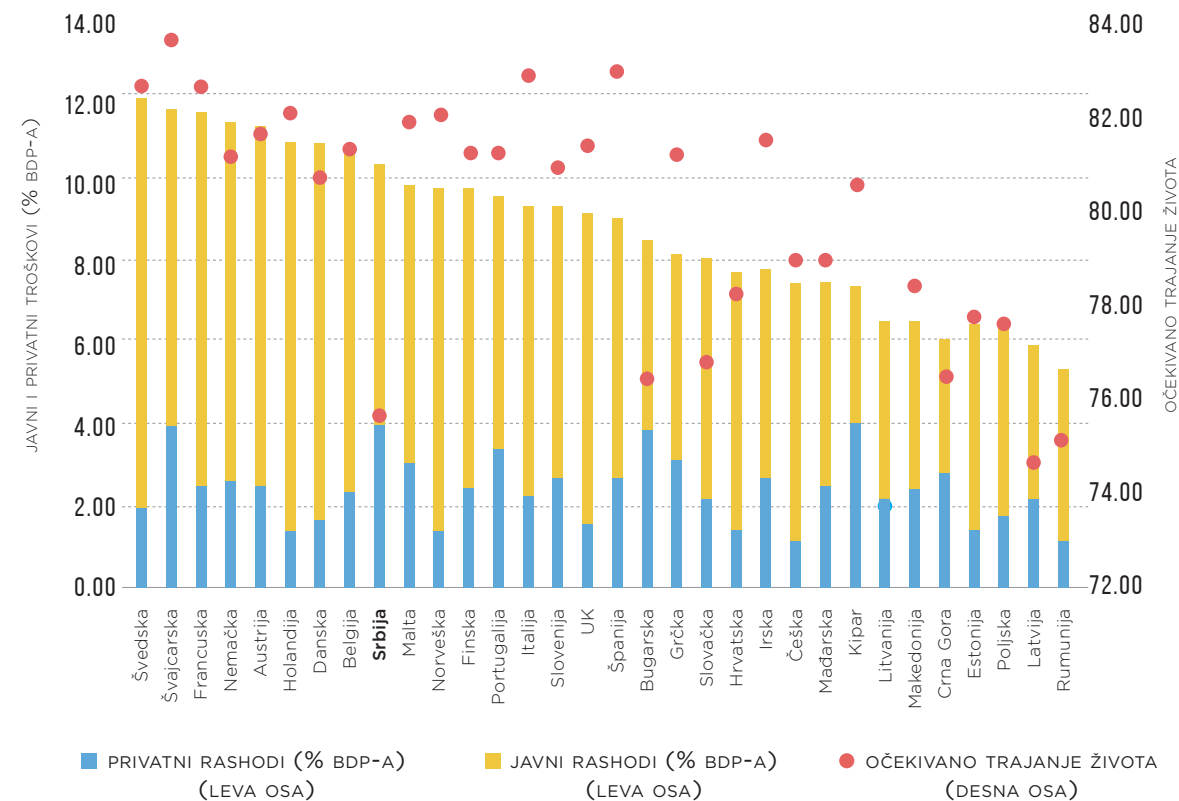
Zdravlje srpskih građana je slabije (69. mesto) nego što bi se moglo očekivati s obzirom na nivo društveno-ekonomskog razvoja, finansiranja i snažno nasleđe sistema zdravstvene zaštite. Među ključnim pokazateljima ukupnog postignuća u zdravstvu, najsveobuhvatniji i jedan od najupečatljivijih pokazatelja opšteg zdravlja stanovništva jedne zemlje jeste pokazatelj očekivanog životnog veka. Prema procenama Svetske zdravstvene organizacije (SZO), **pokazatelj očekivanog životnog veka** u trenutku rođenja u Srbiji u 2015. godini je bio 75,6 godina, što je kraće nego u bilo kojoj drugoj državi članici Evropske unije ili bivšoj jugoslovenskoj republici, osim u Rumuniji, Bugarskoj, Letoniji i Litvaniji. Jedan od najviših nivoa plaćanja troškova za zdravstvenu zaštitu iz sopstvenog džepa građana, nepotrebno visoka stopa smrtnosti, nedostatak strateških dokumenata i nerešena uloga privatnog sektora daju sliku nerešenih sistemskih problema.

Infrastruktura zdravstvenog sistema nije se promenila u nekoliko decenija, uprkos promenjenoj demografskoj slici i strukturi oboljenja, što za posledicu ima ograničenu institucionalnu delotvornost. Na primer, srpski sistem zdravstvene zaštite je imao dobar učinak u pogledu zaraznih bolesti, bazirano na sistemu uspostavljenom pre više decenija. S druge strane, nisu srazmerno razvijeni sistemi i programi za

prevenciju nezaraznih bolesti. Stope smrtnosti od raka, dijabetesa i bolesti srca su visoke, čak i u slučajevima gde su na raspolaganju delotvorne preventivne mere.

Grafikon 9: Postoji značajna disproporcija između ukupne potrošnje na zdravstvo – javne i „iz džepa građana“, i zdravstvenih ishoda – posebno očekivanog trajanja života.

ZDRAVSTVENI RASHODI (PRIVATNI I JAVNI, % BDP-A) I ISHODI (OČEKIVANO TRAJANJE ŽIVOTA U GODINAMA)

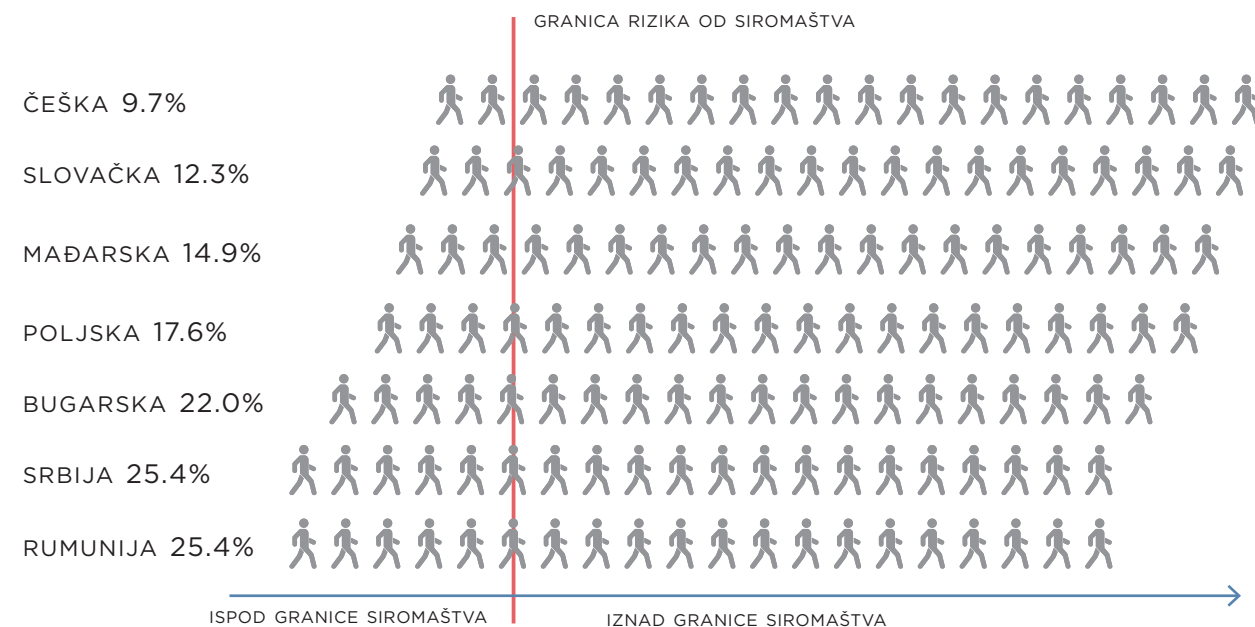
Izvor: WHO, Batut

• **SIROMAŠTVO I NEJEDNAKOST SU I DA-
LJE NA VISOKOM NIVOU – USLED NISKE
STOPE DOSTOJANSTVENE ZAPOSLENO-
STI I NISKOG STEPENA PRERASPODELE-
NA OSNOVU FISKALNE POLITIKE.**

Relativno siromaštvo u Srbiji je među najizraženijima u Evropi, ostavljajući mnogo ljudi ispod granice tako izmerenog siromaštva. Čak 25% ljudi u Srbiji zarađuje manje od 60% prosečne zarade. Apsolutno siromaštvo je takođe veoma izraženo pošto se procenjuje da je čak 7,3% stanovništva, odnosno oko pola miliona ljudi, ispod konzervativno određene granice siromaštva u 2016. godini. Ipak, važno je uočiti da ima nekih pozitivnih trendova. Tokom proteklih deset godina, udeo krajnje siromašnih u opštoj populaciji – stanovništvo čija potrošnja pada ispod 80% granice siromaštva – prepolovio se i pao sa 4% na 2%. Takođe, merila siromaštva zasnovana na mogućnostima potrošnje stavljaju Srbiju u nešto bolju poziciju. Mereno materijalnom oskudicom u odnosu na aspekte poput nivoa obrazovanja, zdravlja i životnog standarda (pristup električnoj energiji, pijaća voda, sanitarni uslovi, životni prostor, pristup informacijama – radio, TV, telefon), stopa siromaštva u Srbiji dosegla je 19.5% u 2016. godini, što je bolje od nekoliko država članica Evropske unije (poput Grčke, Bugarske i Rumunije), i postepeno opada od 2010. godine. Stopa nejednakosti je slična evropskim prosecima, ali se ne popravlja, kako to pokazuje nedavno istraživanje.

Grafikon 10: Svaka četvrta osoba u Srbiji je ispod relativne granice siromaštva (tj. zarađuje manje od 60% prosečnog prihoda) – što je jedna od najviših stopa u Evropi.

Izvor: Eurostat, RZS

Glavni razlozi za visoke stope siromaštva i nejednakosti jesu niska stopa zaposlenosti na dostojanstvenim radnim mestima inizak efekat fiskalnih politika u preraspodeli. O zaposlenosti je već bilo reči. Što se fiskalne politike tiče, porezi su slabo progresivni, a socijalni transferi smanjuju nejednakost u manjoj meri nego u Evropskoj uniji: socijalna pomoć i dečji dodaci čine tek 0,6% BDP-a nasuprot proseku od 1,1% BDP-a u zemljama Evropske unije, dok penzije, koje imaju veliki udeo u BDP-u (11,5% u 2016. godini) imaju ograničene efekte u smislu preraspodele jer su i same nejednake i nisu univerzalne.

- **RANJIVI SLOJEVI STANOVNIŠTVA SU POSEBNO POD UTICAJEM SIROMAŠTVA I NEJEDNAKOSTI.**

Ranjive grupe stanovništva predstavljaju posebne izazove i njihov ljudski razvoj i prava zaslužuju posebnu pažnju: žene, osobe s invaliditetom, interno raseljena lica, Romi, mladi, seosko stanovništvo i starije osobe.

Rodna ravnopravnost je utvrđena zakonom, ali nejednakost još uvek istrajava, približno ili nešto iznad evropskih nivoa rodne ravnopravnosti, u oblasti zapošljavanja, zarade, izvršnih ovlašćenja, kao i u percepciji uloge žena u srpskom društvu. Nije samo veća verovatnoća za muškarce da budu zaposleni nego za žene, već je i veoma izražen jaz u primanjima muškaraca i žena. Na radnim mestima s istim karakteristikama (obrazovanje, radno iskustvo, profesija, industrijski sektor, itd.), žene zarađuju oko 11% manje nego muškarci. Drugim rečima, žene u Srbiji praktično rade besplatno počev od svakog 23. novembra, pa nadalje.

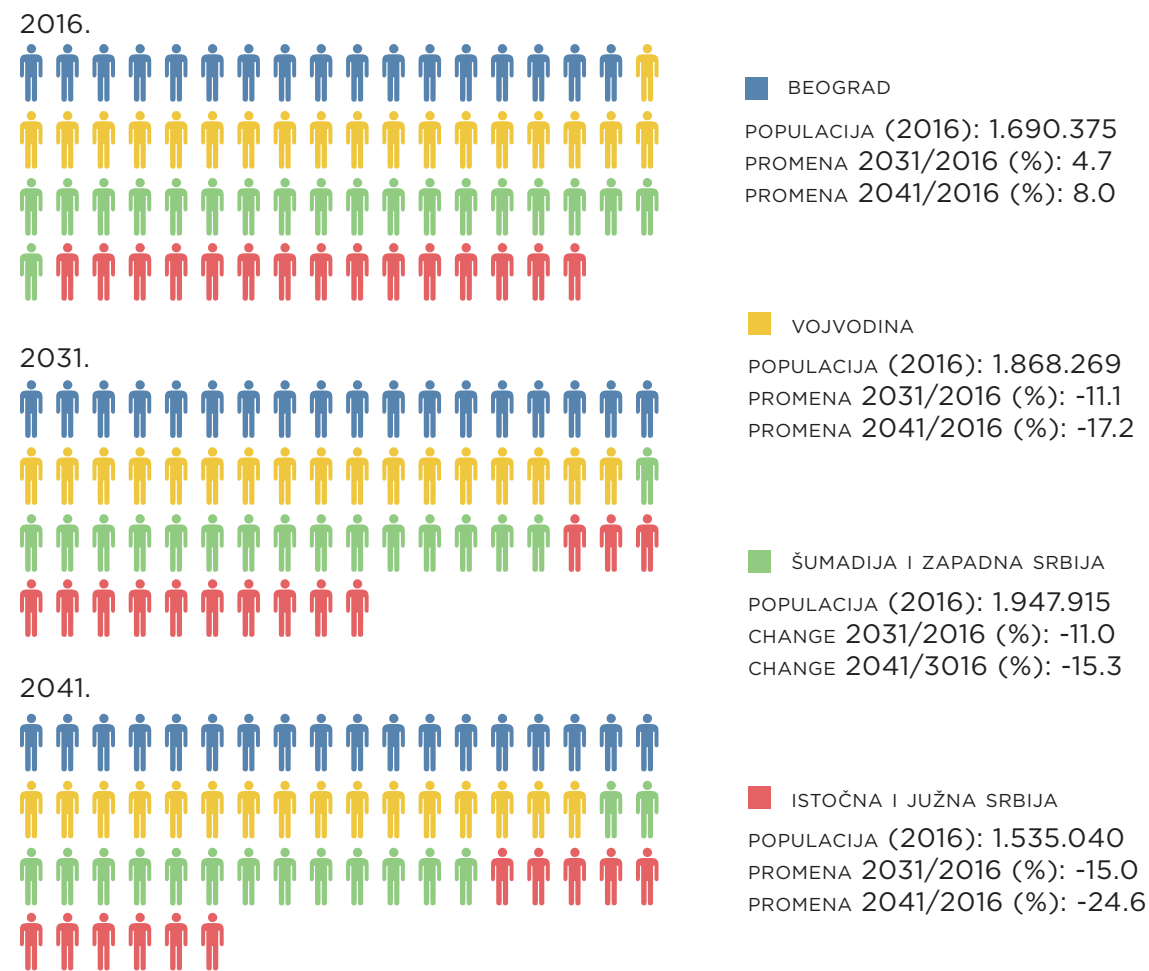
Romi su i dalje marginalizovani u društvenom životu kao najmanje obrazovana i najsiromašnija društvena grupa; oni često žive u nehidijenskim naseljima i suočavaju se sa diskriminacijom u mnogim sferama društvenog života. Pažnje vredni pomaci su ostvareni zahvaljujući sprovođenju prethodne Strategije za inkluziju Roma, i biće važno očuvati takav isti fokus tokom perioda koji pokriva nova strategija (2016-2020).

Iako je Srbija napravila sistematski napredak, te je stopa nejednakosti ranjivih grupa uporediva sa evropskom, da bi se ostvarili ciljevi jednakih šansi za sve kategorije stanovništva i suzbijanja bilo kakve diskriminacije, **važno je vršiti sistematsko i kontinuirano praćenje tokom predstojećeg perioda.**

• SRBIJA SE SUOČAVA SA JEDNOM OD NAJBRŽIH STOPA SMANJENJA BROJA STANOVNIKA U EVROPI.

Zaključujemo pregled ljudskog razvoja velikim problemom koji izaziva zabrinutost, a nije obuhvaćen COR: snažnim negativnim rastom stanovništva - izazovom kojim je naročito teško upravljati. Prema projekcijama, stanovništvo Srbije će se verovatno smanjiti za 8% do 2031. godine i za 12% do 2041. godine - i znatno više u regionima južne i istočne Srbije. To, samo po sebi, može ugroziti održivost privrednog rasta jer može podići nivo zarada na dostojanstvenim radnim mestima brže nego produktivnost. Takođe, izvesno je da će se time podriti održivost penzijskog sistema. Ovo pitanje treba istražiti znatno više i bolje ga razumeti kroz analizu sveobuhvatnih scenarija.

Grafikon 11: Pod pretpostavkom da se postojeći demografski trendovi nastave, stanovništvo Srbije smanjilo bi se za skoro 600,000 (8%) stanovnika do 2030.

Izvor: RZS

STUB II - BLAGOSTANJE U ZELENOJ SRBIJI: RESURSI I IZAZOVI

- **PRILIKE ZA ODRŽIVI RAZVOJ SRBIJE UPRAVO LEŽE U PREDNOSTIMA KOJE DANAS POKREĆU SRPSKI RAST IZVOZA.**

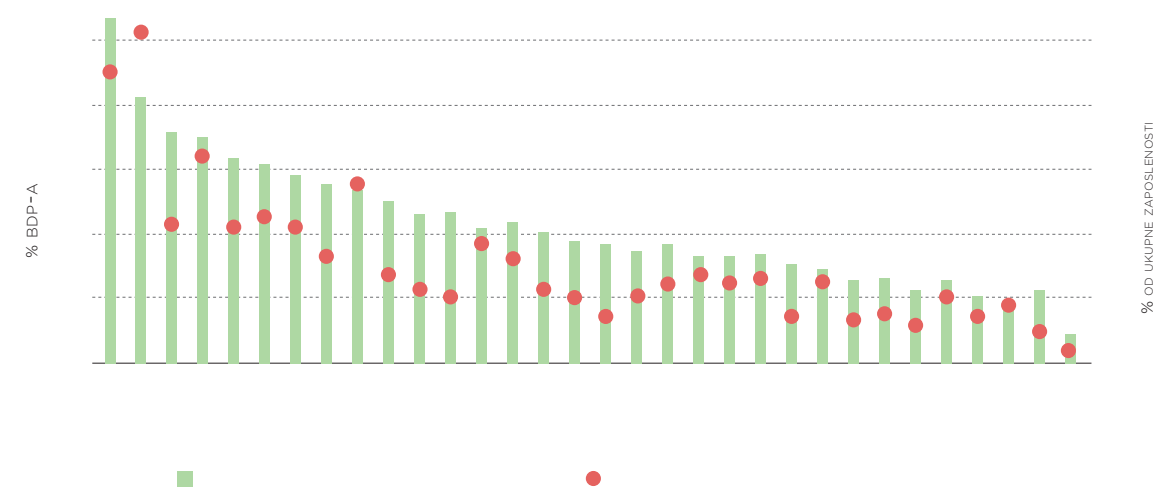
Pod pokretačima rasta izvoza podrazumevamo ekonomske strukture i faktore na koje se zemlja može osloniti kako bi brže ostvarila kvalitetan rast. Oni obuhvataju prirodna dobra poput poljoprivrednog zemljišta, mineralne resurse, kapital, fizičku i drugu infrastrukturu, veštine i znanje (ljudski kapital), kao i šire koncepte „resursa“ poput pristupa kapitalu i globalnim tržištima, preduzetništva i društvenog poverenja.

- **SRBIJA MOŽE POSTATI SILA U POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENOM SEKTORU I IZVUĆI RURALNE OBLASTI IZ SIROMAŠTVA I IZOLACIJE.**

Poljoprivredno-prehrambeni sektor u Srbiji je značajniji za privredu nego u bilo kojoj drugoj evropskoj zemlji, s udelom od 10,7% BDP-a i 120.000 zaposlenih na formalnim radnim mestima, odnosno preko 600.000 ukupno (formalna i neformalna radna mesta) – što je skoro četvrtina ukupnog broja zaposlenih. Potpora tome su relativno obilje poljoprivrednog zemljišta, povoljni klimatski uslovi, duga tradicija i duboka povezanost srpskog stanovništva (kako ruralnog, tako i urbanog) sa zemljom. Neelastična domaća potražnja spasila je sektor od dublje destrukcije tokom devedesetih, a povoljni trgovinski sporazumi pružaju mu dodatnu podršku danas. Pristup zemljištu u Srbiji je veoma širok, i mada je siromaštvo prisutnije u ruralnim oblastima, glad i neuhranjenost su pitanja vezana za mrežu socijalne zaštite i zdravlje a ne za bezbednost ishrane.

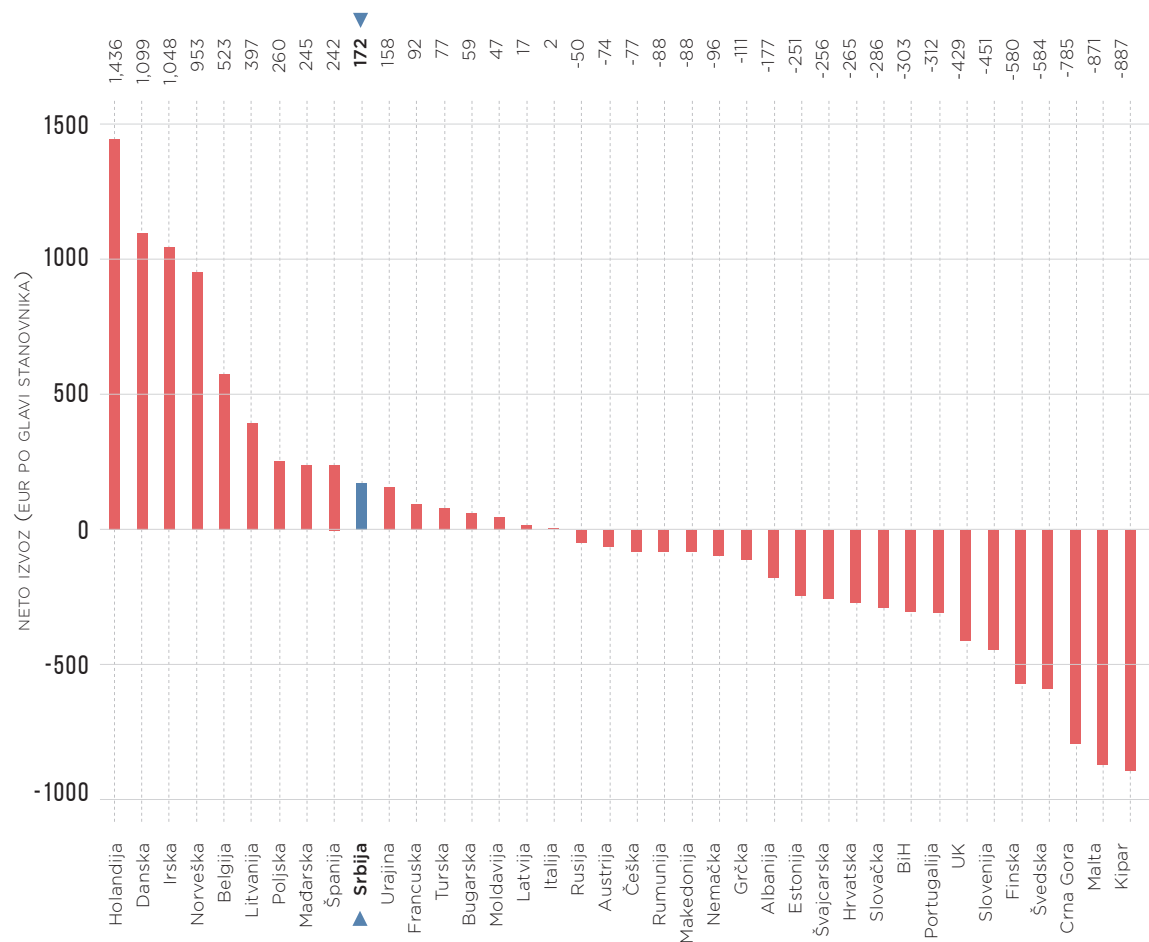
Grafikon 12. Udeo poljoprivredno-prehrambenog sektora u BDP-u i u ukupnoj zaposlenosti u Srbiji je izuzetno visok.

Source: Eurostat, RZS

Srbija je već dugo neto izvoznik hrane i danas zauzima 9. mesto u tom pogledu u Evropi (od 36 zemalja i 13 neto izvoznika hrane ukupno). Srbija izvozi primarne poljoprivredne proizvode, prerađenu hranu, pića i duvanske proizvode. Oni zajedno čine 16% ukupnog srpskog izvoza dobara u 2017. godini i ispoljavaju tendenciju snažne konkurentnosti tokom proteklih godina. Od 2009. godine, izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda se povećao za 1.325 miliona evra, od čega je 70% ostvareno zahvaljujući rastu tržišnog udela u više od 60 zemalja (960 miliona evra, od čega se 45% odnosi na novostečeni udeo na tržištu, isključujući duvanske proizvode). Međutim, skoro dve trećine ove ekspanzije potiče od samo pet poljoprivrednih proizvoda s niskom dodatnom vrednošću: kukuruz, pšenica, malina, jabuke i stočna hrana.

Grafikon 13. Srbija je među prvih 10 evropskih neto izvoznika poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda.

Izvor: UN Comtrade

Potencijal poljoprivredno-prehrambenog sektora za širenje dostojanstvenog zapošljavanja treba dodatno istražiti, ali je nesumnjivo velik – pod uslovom da se neki važni izazovi prevaziđu.

Ključni izazovi s kojima se treba uhvatiti u koštac su fragmentacija zemljišta i karakteristike prerade hrane, kojom se pretežno bave mala i srednja preduzeća (MSP). Srpski prosečni prinosi po hektaru obrađene zemlje su 37% ispod proseka Evropske unije, ali to je tako zato što je površina obradivog zemljišta kod 70% poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji manja od 5 hektara i dodatno je „iscepkana“, u proseku, na četiri ili pet parcela. Većina ovih poljoprivrednih gazdinstava koriste zastarele tradicionalne metode obrade zemljišta, uz radno angažovanje članova porodice koje je marginalno. Mnogi od njih su staračka domaćinstva. Pored toga, 11% obradivog zemljišta je neiskorišćeno (od čega se 80% nalazi južno od Vojvodine).

U isto vreme, Srbija ima sve veći broj visokoproduktivnih farmi i preduzeća, pogotovo u voćnom i poljoprivrednom sektoru – kao što su Van Drunen (sušeno voće), Inter-funghi (sušeno povrće), Marbo (povrće u konzervi) ili Nectar (sokovi). Ako bi se značajan deo ovih prethodno pomenutih poljoprivrednih proizvođača transformisao u ove potonje, Srbija bi imala ogroman prostor za povećanje dodate vrednosti i produktivnosti. Izazov je u manjoj meri na strani proizvodnje, gde se relativno mala poljoprivredna gazdinstva i preduzeća mogu delotvorno koristiti za smanjenje siromaštva i povećanje zaposlenosti. Kao što to italijanski primer pokazuje, nedostaci se mogu prevazići putem saradnje. Međutim, na strani upravljanja tržištem, imperativ je da Srbija takođe bude u stanju da konsoliduje svoje prisustvo na globalnim tržištima, pod uslovima koji daju prednost njenim proizvođačima.

• SNAŽNA INŽENJERSKA I METALO-PRERAĐIVAČKA TRADICIJA PODSTIČE OPORAVAK SEKTORASREDNJIH I SREDNJE-VIŠIH TEHNOLOGIJA

Srbija poseduje inženjerske/tehničke veštine za potporu razvoju produktivne i moderne industrije koja generiše visoke prihode. Stručno znanje i veštine su u osnovi tekućeg ubrzanog rasta većinesektora srednjeg i srednje-višeg nivoa tehnologije, koji generišu dostojanstvena radna mesta zahvaljujući kako stranim investicijama, tako i živahnoj – mada malo – zajednici malih i srednjih preduzeća.

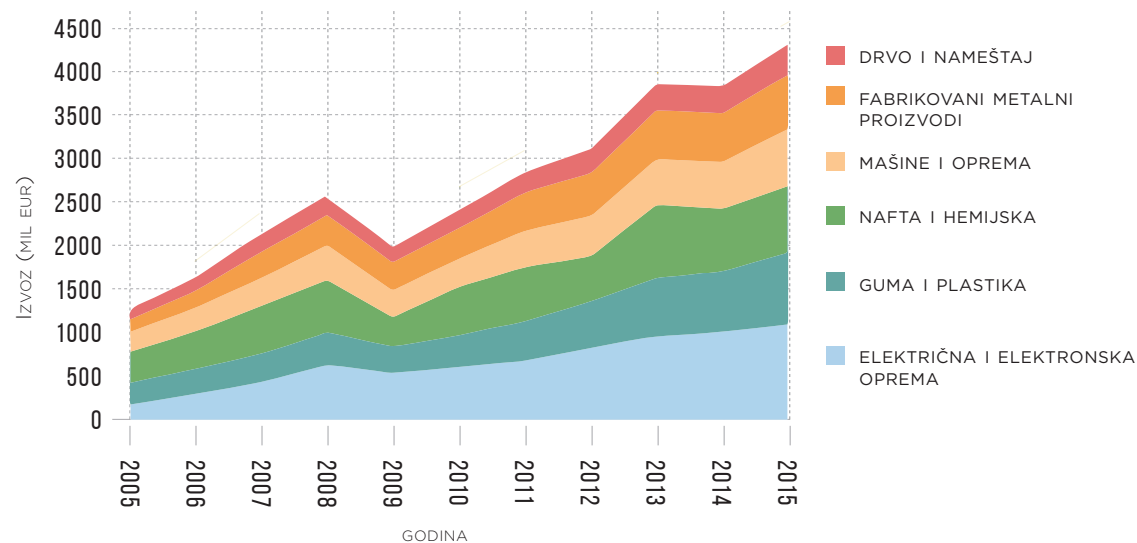
Ne iznenađuje što više od 40% srpskog izvoza robe potiče od kompanija s velikim stranim direktnim investicijama. Najuverljivija komparativna prednost je ispoljena u brzorastućoj industriji gume i plastike kroz izvoz velikih poznatih stranih kompanija (Mišlen, Kuper Tajr). Pored toga, kompanije koje proizvode električnu opremu i mašine – poput bele tehnike (Gorenje), vetrogeneratora (Siemens) i delova motora (Albon/Agena) – takođe su ispoljile visok nivo konkurentnosti. Uprkos tome što su veoma veliki izvoznici, kompanije nastale kroz strane

direktne investicije u proizvodnji automobila i čelika i dalje stvaraju komparativno malu dodatnu vrednost. Dobijale su značajne subvencije od vlade, i mada se dodata vrednost u izvozu ovih industrijskih sektora svakako povećala, još nema jasnih naznaka postojanog rasta dodate vrednosti u njihovom izvozu.

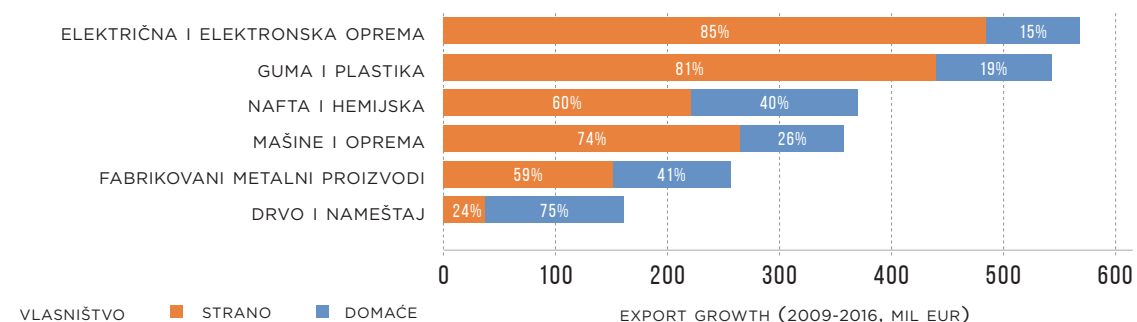
Mala i srednja preduzeća u domaćem vlasništvu su takođe bila u stanju da pronađu svoje mesto na međunarodnim tržištima, uz udeo od 25% u ukupnom robnom izvozu (u kome pretežno učestvuju novoosnovana preduzeća), pri čemu su za preko pola tog izvoza zaslužne male ili mikro firme. Oko trećine domaćeg izvoza malih i srednjih preduzeća sastoji se od poljoprivredno-prehrambenih proizvoda; ostatak potiče od svih ostalih sektora, uz uočljiviji udeo industrije gume i plastike, metaloprađivačkih proizvoda, mašina, te nameštaja i proizvoda od drveta.

Srbija se takođe suočava s ograničenjima koja se moraju veoma pažljivo prevazilaziti da bi se obezbedio kvalitetan rast. Visokokvalitetnih tehničkih veština koje podrazumevaju iskustvo nema u izobilju, a veštine u oblasti prerađivačke industrije i tržišnog upravljanja su, zapravo, prilično ograničene. Zbog toga, pored uobičajenih ograničenja s kojima se suočavaju mala i srednja preduzeća – tj. nedovoljnog pristupa kapitalu i stručnom i organizacionom znanju – postoji realan rizik da će ovi industrijski sektori nastaviti da zapošljavaju samo relativno mali deo ukupne radne snage. Da li će istrajati u ekspanziji i da li će stvoriti značajan broj dostojanstvenih radnih mesta kritično zavisi od delotvornosti obrazovnih i naučnih usluga u Srbiji, kao i kapaciteta društva/vlade da privuče kvalitetne strane investicije i podrži postojani rast svojih malih i srednjih preduzeća. U tom pogledu je od kritične važnosti unapređenje poslovnog okruženja.

Grafikon 14a. Rast izvoza sektora srednje i srednje-viših nivoa tehnologije bio je dinamičan nakon krize.*

Grafikon 14b. Domaća preduzeća – posebno mala i srednja – značajno su doprinela rastu izvoza tehnoloških industrija.*

Izvor: Kalkulacije autora na podacima APR-a

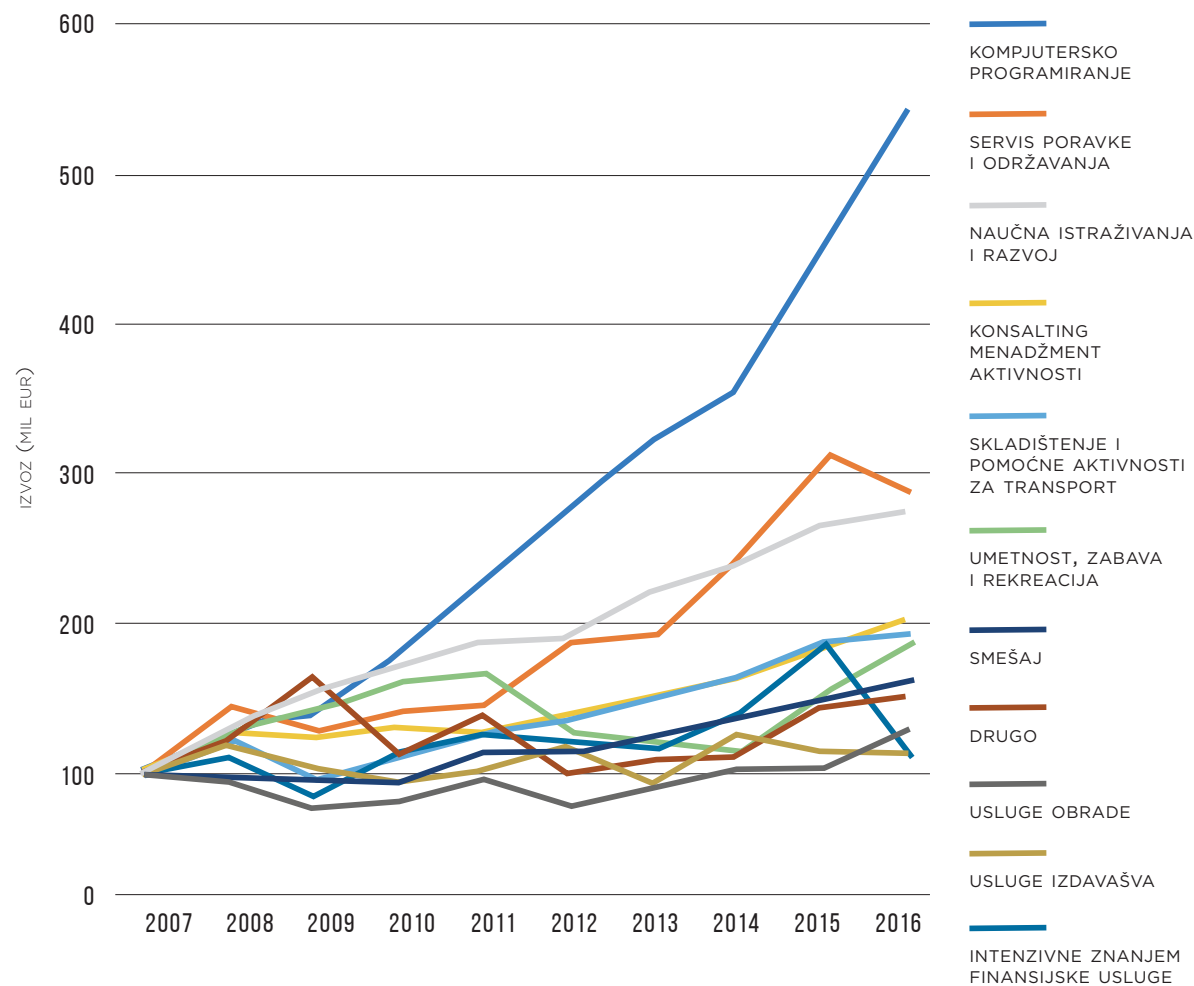
* Proizvodnja motornih vozila i proizvodnja osnovnih metala nisu uključene u posmatranje

• NEKI SVRŠENI DIPLOMCI S VISOKIM NIVOOM VEŠTINA OSTAJU U SRBIJI I PODSTIČU RAZVOJ SEKTORA „PAMETNIH“ USLUGA.

Posebna prilika da Srbija sustigne svoj potencijal pruža se u sektorima usluga sa visokim sadržajem znanja i nematerijalnih kreativnih proizvoda, pogotovo u kontekstu Industrije 4.0 (Četvrta industrijska revolucija). Značajno je to što ovi proizvodi/usluge čine veći deo srpske privrede nego što je to tipično u Evropi. Izvoz ovih proizvoda i usluga rastao je po stopi od 10% godišnje od 2009. godine, pri čemu je neto rast izvoza posebno visok od 2013. godine (godišnja stopa rasta od 2013. do 2017. je iznosila 32%). Profesionalne usluge i posebno visokotehnološko stručno znanje, pretežno kompjutersko programiranje, posebno su konkurentni i brzo rastu. Do 2011. godine je ovaj segment već počeo da upadljivo utiče na ukupan, a posebno neto izvoz usluga. To je očito zato što srpski visoko obučeni svršeni diplomci imaju manje prilika da se zaposle u drugim industrijskim sektorima. S druge strane, to takođe predstavlja nesumnjivu komparativnu prednost. Pitanje je koliko se ovaj sektor može širiti i apsorbovati trenutno nezaposlene ili nedovoljno uposlenu radnu snagu? Koliko je nama poznato, to još uvek nije izmereno. Jasno je, međutim, da postojana ekspanzija ovih usluga i proizvoda kritično zavisi od delotvornosti srpskih obrazovnih i naučnih institucija, kao i politika i kolektivnih akcija koje mogu obezbediti da se komparativna prednost pri izvozu pomeri od niskih zarada ka visokoj produktivnosti.

Grafikon 15. Izvoz usluga – pogotovo programerskih – brzo raste.

Source: Kalkulacije autora na podacima Uprave carina

• **MNOŠTVO PRILIKA ZA „ZELENI“ RAST JE NEISKORIŠĆENO, A MOGLE BI DATI KLJUČNI DOPRINOS PODIZANJU RAZVOJA SRBIJE NA VIŠI A ODRŽIV NIVO.**

Srbija je umereno bogata nemineralnim prirodnim resursima koji pružaju preko potrebne, uglavnom zelene, razvojne prilike, pogotovo za ruralne oblasti. Srbija ima relativno velik i nisko kvalitetan šumski pokrivač, obilne vodne resurse (doduše, 92% potiče od spoljnih vodotokova što ovaj resurs čini ranjivim) i prilično bogate geotermalne resurse.

Navedeno predstavlja osnove za više izvora i načina zarade zelenog dohotka. Prihod od rastućeg seoskog turizma mogao bi se dodatno znatno uvećati ako bi se poboljšalo upravljanje resursima i obezbedila njihova zaštita i održivost – oslanjajući se na sve veću zaštitu značajnog biodiverziteta Srbije, etno sadržaj povezan s održivim poljoprivrednim sadržajem, i održivu eksploataciju geotermalnih voda (banje). Takođe, razvoj obnovljivih izvora energije – posebno biomase iz poljoprivrede i šuma, i solarna energija – mogao bi da podstakne ekonomski rast i saradnju zainteresovanih strana unutar lokalnih zajednica, uvećavajući njihovu socijalnu, ekonomsku i ekološku otpornost.

Organska, ili makar prirodna, poljoprivreda je takođe zeleni način da se znatno poveća vrednost srpske poljoprivredno-prehrambene proizvodnje, i taj razvojni potencijal treba dodatno istražiti. Time

bi se verovatno povećala ekološka održivost same poljoprivrede i smanjilo hemijsko zagađivanje vode. Još je važnije što to može biti način za podizanje ekonomske održivosti zemljoradnje na veoma malim poljoprivrednim gazdinstvima u Srbiji. Takođe, dok je neophodno prilagoditi propise vezane za upotrebu genetski modifikovanih materijala tako da se što pre omogući zakasnelo pristupanje Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO), tradicija prehrambene proizvodnje u Srbiji bez genetski modifikovanih organizama (GMO) treba da posluži i povećanju izvoza s većom dodatom vrednošću. Tu prevashodno mislimo na proizvode od žitarica i na bazi ulja, poput stočne hrane i sojinog ulja, ili druge segmente žitomlinske i konditorske industrije.

Bolje upravljanje i koordinacija politika znatno su važniji za unapređenje eksploatacije prirodnih resursa nego povećanje finansijskih sredstava, mada se ovo drugo češće navodi kao problem. Konkretno, skoro da ne postoji integrisano upravljanje vodenim i šumskim resursima, iako bi integrisani pristup svakom od ovih resursa, uz međusobnu koordinaciju, bitno doprineo poboljšanju ishoda u širokom spektru pitanja – od ublažavanja posledica klimatskih promena, preko kvaliteta vode i biodiverziteta, do nepoljoprivrednog korišćenja zemljišta. Samo je 6.8% teritorije Srbije pod zaštitom (u Sloveniji je 53,6% zaštićeno, u Hrvatskoj – 37.7%, Makedoniji – 9.7%, Crnoj Gori – 4.1%, Bosni i Hercegovini – 1.3%). Kao ilustracija potencijala koji ima bolje upravljanje zaštitom životne sredine može poslužiti činjenica da je ukupna vrednost turističkog ribolova mušičarenjem u regionu gornje Soče u Sloveniji (oko 5,000 stanovnika) 2 miliona evra godišnje. Značajan problem je što većinom srpskih prirodnih resursa gazduju javna preduzeća. Takvo gazdovanje resursima pati od dobro poznatih problema s efikasnošću i, što je veoma važno u ovom slučaju, nedostatkom transparentnosti i participacije. Štaviše, ekološka održivost nije jedan od njihovih glavnih ciljeva.

• PROPISI EVROPSKE UNIJE O TRANSPARENTNOSTI, PROCENI UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU I CIRKULARNOJ EKONOMIJI UGLAVNOM SU USVOJENI, ALI SE ISUVIŠE ČESTO NE PRIMENJUJU.

Aspiracija Srbije da pristupi Evropskoj uniji postavlja najviše globalne standarde za kvalitet zaštite njene životne sredine. Dobro je poznato da Srbija možda neće imati finansijska sredstva za njihovu primenu u bliskoj budućnosti. Međutim, znatan napredak može se ostvariti, a i može se obezbediti više sredstava, putem doslednijeg i participatornog praćenja kvaliteta vazduha i vode, procenama uticaja na životnu sredinu i identifikacijom zagađivača. Iako su potrebni propisi već usvojeni, procene uticaja na životnu sredinu treba sprovoditi temeljnije i kvalitetnije uz odgovarajući odnos prema njima. To posebno važi za izdavanje dozvola za izgradnju mini hidroelektrana koje predstavljaju pretnju opstanku 350 kilometara rečnih vodotokova i biodiverziteta u njima, a koji se nalaze u lepim predelima među kojima su i neke oblasti pod zaštitom. Zanimljivo je primetiti da samo mali broj industrijskih zagađivača prerađuje svoje otpadne vode a da je najveći broj velikih zagađivača zapravo u državnom vlasništvu (termoelektrane, rudnici oko Bora i Sjenice, kao i Kolubara). Konačno, nasleđe istorijskog zagađenja koje treba očistiti je ogromno.

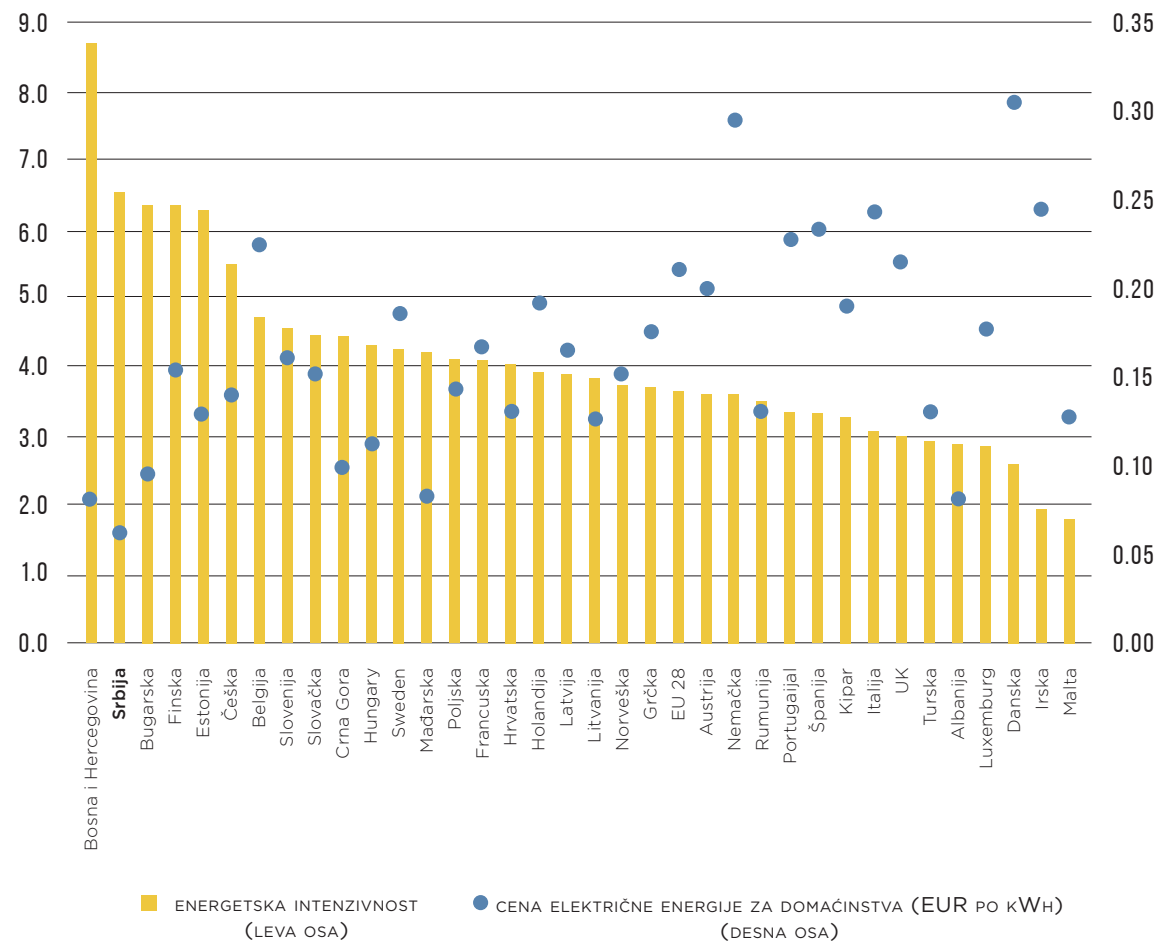

• **SRBIJA RASIPA ENERGIJU KOJA BI SE MOGLA STAVITI U SLUŽBU ODRŽIVOG RAZVOJA I DOPRINETI UBLAŽAVANJU KLIMATSKIH PROMENA.**

Odlučna akcija da se upravlja energetske resursima promišljenije i ekonomičnije bi doprinela širokom spektru razvojnih ciljeva u Srbiji kao i unapređenju njene energetske bezbednosti. Energetska efikasnost u Srbiji je na nižem nivou nego u bilo kojoj državi članici Evropske unije i na polovini je proseka EU. Drugim rečima, Srbija bi mogla da očuva sadašnji ekonomski učinak i nivo ljudskog razvoja koristeći tek polovinu energije koju danas troši. Ipak, suprotno široko rasprostranjenom verovanju, Srbija nije zemlja bogata energetske resursima. Rezerve fosilnog goriva na koje se trenutno oslanja za oko 60% sopstvene energetske potrošnje će se iscrpiti uskoro nakon 2030. godine. Srbija nema, u ovom trenutku, jasnu strategiju za rešavanje ovog problema. Za kakvu god strategiju da se odluči, izvesno je da je očekuje značajan skok cene električne energije, neophodan radi nadomeštanja ovog goriva rastom uvoza i podizanjem zamenskih kapaciteta. Što Srbija bude više odlagala rešavanje ovog pitanja – očekivani rast cena će biti veći, i utoliko će biti važnije da se uspostavi sistem za zaštitu standarda najranjivijih segmenata društva.

Grafikon 16. Cena električne energije u Srbiji je među najnižima u Evropi, dok je nivo energetske intenzivnosti drugi najviši.

Izvor: Eurostat, RZS

Svakako, istinski potencijal za povećano oslanjanje na obnovljive energetske resurse zaslužuje hitnu i otvorenu analizu. To se trenutno procenjuje isuviše konzervativno, pod pretpostavkom kontinuiranog odsustva strukturne promene u sistemu proizvodnje/distribucije električne energije na srednji i dugi rok. Imajući u vidu očekivano iscrpljivanje domaćih rezervi fosilnih goriva i njihovu malo verovatno zamenu kosovskim ugljem, do strukturnih promena će morati da dođe i za to se treba pripremati. Pored verovatnog većeg potencijala za solarnu i energiju vetra nego što je trenutno predviđeno u energetske strategiji zemlje, korišćenje drveta kao biogoriva treba pažljivo istražiti. S jedne strane, generisanje biomase za proizvodnju obnovljive energije, uključujući drvo, ima veliki ekonomski potencijal. S druge strane, danas se za grejanje u znatnoj meri koriste tradicionalne peći na drva što ima negativan efekat na zdravlje. Takođe, Srbija nema institucionalne sisteme koji bi obezbedili da se drvo utrošeno za ogrev, pogotovo sa privatnih poseda, redovno završava.

• I DOK GEOSTRATEŠKA POZICIJA SRBIJE PREDSTAVLJA ZNAČAJNU PREDNOST I PRILIKU, OSTALI HORIZONTALNI FAKTORI SU PRETEŽNO IZAZOVI.

Veoma povoljan geostrateški položaj Srbije, sa tradicionalno uspostavljenim kulturološkim vezama, kao i sa sporazumima o slobodnoj trgovini sa EU i Rusijom, predstavlja značajnu stratešku priliku. Iako bi transportna infrastruktura mogla da pruži značajniju podršku tako povoljnoj poziciji, ona trenutno ne predstavlja stvarno ograničenje rastu.

Sa druge strane, kao negativan aspekt, ističe se nedovoljno partnerski odnos države i preduzetništva, kao i nedovoljno razvijena kultura podrške preduzetničkim poduhvatima. Nivo poverenja u društvu je jako nizak. Zajedno sa niskom predvidivošću i visokim troškovima regulatornog okruženja, predstavljaju značajnu prepreku razvoju preduzetništva i investicijama potrebnim za ubrzavanje razvoja Srbije. Na kraju, ni javnost, ni država nisu još počeli da podižu svest, niti da uspostavljaju regulativu vezanu za održivije obrasce proizvodnje/potrošnje. Takođe, ne pruža se dovoljno pažnje ublaživanju i prilagođavanju klimatskim promenama. Navedene teme su od značaja ne samo za životno okruženje, već i za dugoročnu ekonomsku održivost.

STUB III – INSTITUCIONALNI KAPACITET I PARTNERSTVO

• POLITIČKI I INSTITUCIONALNI PRIORITETI U PROCESU PRIDRUŽIVANJA SRBIJE JEDNAKI SU CILJU 16, NACIONALIZOVANOM PO NAJVIŠIM SVETSKIM STANDARDIMA

Vrednosti i aspiracije Srbije u odnosu na institucionalni i politički razvoj čvrsto su uokvirene njenim procesom pristupanja Evropskoj uniji. Predviđene reforme ne podrazumevaju samo usklađivanje s acquis-om, pravnim tekovinama EU, koji najčešće utvrđuje pravila o tome „kako“ se nešto može, ili ne može uraditi. Reforme suštinski iziskuju usklađivanje s evropskim vrednostima. Evropske vrednosti postavljaju najviše standarde u pogledu demokratije, osnovnih sloboda, vladavine prava, i mira i bezbednosti. U ovim oblastima su prioriteta Srbije u procesu pristupanja Evropskoj uniji, kao i njihovo mapiranje kroz potciljeve u okviru Cilja održivog razvoja 16 (COR 16), prikazani u Tabeli 1. Može se videti da se ciljevi za pristupanje Srbije Evropskoj uniji mogu posmatrati kao tumačenje Cilja održivog razvoja 16 prema maksimalnim standardima. Napredak u ostvarivanju celokupne liste institucionalnih ciljeva prati Evropska komisija (EK) kroz svoje godišnje izveštaje o napretku. To je složen poduhvat u kom se ocenjuje napredak po ishodima, kao i reformski koraci koji su planirani radi njihovog ostvarivanja. Radi se o sveobuhvatnom naporu koji iziskuje znatne resurse i Srbija ima tu sreću što ih Evropska komisija ulaže.

Tabela 1. Mapiranje COR 16 prema prioritetima procesa pristupanja EU za Srbiju

COR 16 – Potciljevi	Indikativni strateški dokument Evropske unije za Srbiju za Instrument pretrispupne pomoći 2014-2020 – očekivani rezultati
COR Potcilj 16.7 Osigurati odgovorno, inkluzivno, participativno i reprezentativno donošenje odluka na svim nivoima.	Ojačati kapacitete demokratskih institucija (posebno skupštine) za nadzor; ojačati organizacije civilnog društva kao i njihovu saradnju s javnim institucijama.
COR Potcilj 16.10 Osigurati javni pristup informacijama i zaštitu osnovnih sloboda, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim sporazumima.	Osigurati osnovna prava, zaštitu manjina (Romi, LGBTI osobe); unaprediti pristup pravosuđu; sprovesti antidiskriminacijske politike; poboljšati transparentnost EU medijskih standarda – medijske slobode i pluralizam.
COR Potcilj 16.3 Promovisati vladavinu prava na nacionalnom i međunarodnom nivou i svima osigurati jednak pristup pravdi.	Unaprediti nezavisnost, nepristrasnost i efikasnost pravosuđa; ojačati profesionalizam sudija, tužilaca i sudskih službenika primenom kriterijuma zasnovanih na zaslugama; smanjiti trajanje postupaka; unaprediti doslednost sudske prakse.
COR Potcilj 16.5 Značajno smanjiti korupciju i podmičivanje u svim njihovim pojavnim oblicima.	Uspostaviti delotvoran sistem prevencije i borbe protiv korupcije, omogućiti pravni okvir; ojačati kapacitete i unaprediti efikasnost nadležnih tela (pogotovo Agencije za borbu protiv korupcije); uspostaviti delotvoran sistem za zaštitu uzbunjivača.
COR Potcilj 16.1 Svuda značajno smanjiti sve oblike nasilja i sa njima povezane stope smrtnih slučajeva. COR Potcilj 16.2 Okončati zloupotrebu i eksploataciju dece, trgovinu decom i sve oblike nasilja i torture nad decom. COR Potcilj 16.4 Do kraja 2030. značajno smanjiti nezakonite tokove novca i oružja, poboljšati pronalaženje i vraćanje ukradene imovine i boriti se protiv svih oblika organizovanog kriminala.	Primeniti integrisani pristup organizovanom kriminalu; unaprediti kapacitet policije za istrage; uspostaviti centralizovani sistem za prikupljanje podataka za krivične istrage; poboljšati međuagencijsku saradnju; poboljšati zaštitu svedoka u predmetima organizovanog kriminala i žrtava krijumčarenja ljudima; primeniti pristup zasnovan na integrisanom upravljanju granicama (IUG) i unaprediti sisteme za procenu rizika, prikupljanje podataka i baze podataka.
COR Potcilj 16.6 Razviti delotvorne, odgovorne i transparentne institucije na svim nivoima. COR Potcilj 16.9 Do kraja 2030. za sve obezbediti zakonski identitet, uključujući registraciju prilikom rođenja	Poboljšati koordinaciju u okviru reformi javne uprave i uspostaviti sistem za koordinaciju politika, planiranje i razvoj; uspostaviti sistem državne uprave zasnovan na zaslugama; unaprediti rukovođenje javnom upravom upravljanje pružanjem usluga; osnažiti makroekonomsku stabilnost kroz multilateralan nadzor i sprovođenje programa ekonomskih reformi; reformisati upravljanje javnim finansijama; reformisati carinu, poresku upravu i statistiku da bi se ispunili uslovi iz acquis-ja.

• DOBRE INSTITUCIJE SU VAŽNE RADI BOLJEG DOSTIZANJA SVIH PREOSTALIH ŠESNAEST COR-A.

Većina institucionalnih reformi se planira kako bi se uspostavile evropske vrednosti kao način života - one su ciljevi same po sebi. Međutim, mnoge su preko potrebne kao instrumenti kako bi se stvorilo okruženje i razvio institucionalni kapacitet neophodan da bi se Srbija našla na putu bržeg i održivijeg razvoja. Za to je od ključnog značaja sledeće: 1) uspostavljanje poslovnog okruženja koje pruža potporu prilivu investicija i preduzetništvu. Takvo okruženje, iznad svega, iziskuje predvidljivost vladavinu prava, uključujući jasna pravila kojima se određuju tržišni odnosi i stabilnost politika i propisa; 2) osmišljeno planiranje politika, kao i njihovo stabilno i dosledno sprovođenje su neophodni za postizanje bilo kojih dugoročnih rezultata; 3) osmišljavanje dobrih politika iziskuje transparentnost i značajan angažman i učešće zainteresovanih strana; 4) konačno, javna uprava treba da bude u stanju da iznese politike za koje se vlada odluči, tj. potrebna je izvesna mera delotvornosti uprave

Pitanja pomenuta gore su široko istražena i o njima se iscrpno raspravljalo, pogotovo u dokumentima povezanim sa procesom pristupanja Evropskoj uniji i od strane Svetske banke. Prema dubinskim ekspertskim metodama procene, delotvornost srpske javne uprave je nešto iznad donjeg dela lestvice spremnosti novih država članica EU pre nego što su one pristupile Evropskoj uniji. Prema indeksima koji se u znatnoj meri oslanjaju na percepciju građana/zainteresovanih strana, kvalitet srpskih institucija se ocenjuje lošije. To je možda zbog toga što zainteresovane strane u Srbiji imaju visoka očekivanja.

Međutim, posebno zabrinjava što utvrđivanje prioriteta među politikama (što je u središtu planiranja politika), kao i njihovo delotvorno sprovođenje, može biti teško čak i onda kada su prisutni svi neophodni uslovi koje eksperti obično ocenjuju - na primer kad postoje zadovoljavajući regulatorni okvira i kapacitet državne uprave, pa čak i politička volja.

• ISUVIŠE ČESTO „STATUS QUO“ PRETEŽE NAD PROGLAŠENIM PRIORITETIMA POLITIKA.

Srbija ima realne teškoće u utvrđivanju prioriteta politika, i postoji rizik da to obezvređi napore da se COR nacionalizuju, kao što je obezvređilo i druge planove. Srbija ima brojne strategije i planske dokumente, a oni često nižu preveliki broj problema i pitanja kao prioritete. Takvi dokumneti ne mogu istinski davati smernice merama politike koje se primenjuju u praksi. Stvarni prioriteti politike se otkrivaju u njenom sprovođenju – kada se nekim akcijama i akterima dodeli više sredstava i posveti više pažnje nego drugima. Ipak, prema tom merilu, može se reći kako su veća pomeranja u politikama bili, uopšte uzev, retki tokom proteklih decenija, te da se mali broj prioriteta politika ističu kao stvarni prioriteti. Promene u politikama ili prioriteti nisu ostvareni ni kroz dosledne i postepene promene tokom više godina. Srpske razvojne politike uglavnom su malo odstupale od statusa quo: svake budžetske godine, odstupanja od prošlogodišnjeg budžeta obično su marginalna i/ili nesistematična.

Skлонost ka očuvanju statusa quo je pogotovo vidljiva u pružanju javnih usluga. Uočljivo je kako su se strukture srpske javne uprave, kako one fizičke tako i one organizacione, malo menjale tokom nekoliko decenija, iako su, u međuvremenu, demografske, društveno-ekonomske i političke promene bile značajne. Jedan od razloga za ušančivanje statusa quo je taj što su obično oni koji su zainteresovani za njega, ili oni koji su isuviše zabrinuti da bi rizikovali promenu, bolje organizovani. Drugi razlog bi mogao biti nedostatak jasnih informacija i verodostojnosti onoga što bi se moglo postići putem neke promene.

Isuviše često se pružanje javnih usluga prilagođava potrebama onih koji pružaju te usluge, umesto potrebama korisnika. Uzmimo kao primer obrazovni sistem. Već je neko vreme jasno kako je srednjoškolski nastavni plan i program rascepan, kao i da srednjoškolci ne mogu savladavati gradivo valjano ako imaju 10-15 predmeta godišnje. Pa ipak, teško je zamisliti da se organizacija nastavnog plana i programau ovom smislu suštinski menja. Takva promena iziskivala bi kako promenu u načinu na koji se nastavnici kvalifikuju da predaju određeni predmet, tako i sveukupno smanjenje broja nastavnika u srednjim školama. Slično tome, geografska raspodela ustanova zdravstvenog, obrazovnog i sudskog sistema bolje odražava demografsku strukturu Srbije od pre nekoliko decenija nego danas.

Zato je izuzetno važno naglasiti da se dijalog koji ovde predlažemo tiče opcija među politikama, da je o izborima koje treba napraviti. Ako se neke politike odaberu, druge možda treba napustiti, ili ih odložiti. Takav dijalog bi potpomogao reformske napore usmerene ka planiranju i koordinaciji politika putem podizanja svesti o svemu što društvo može dobiti kroz utvrđivanje jasnijih prioriteta i njihovo dosledno praćenje.

• ČAK I KADA NE MANJKA POLITIČKE VOLJE, TEŠKO JE POZIVATI IZVRŠIOCE NA ODGOVORNOST

Međutim, nasuprot široko rasprostranjenoj percepciji, teškoće u sprovođenju politika nisu uvek pitanje odsustva političke volje. Štaviše, problem je u tome što sprovođenje složenih politika često nije moguće ukoliko nije praćeno ulaganjem svesrdnih političkih napora – kroz mobilizaciju, kampanju, pa čak i pritisak. Drugim rečima, čini se da je određena mera politizacije u Srbiji neophodna da bi došlo do sprovođenja složenih politika. To je strukturni problem koga treba razumeti i rešiti ako se želi da Srbija ikada razvije delotvoran institucionalni sistem zasnovan na pravilima. Za to vidimo dva razloga.

Prvi razlog je to što je često nemoguće jasno i nedvosmisleno identifikovati čija je odgovornost za izvršenje zadataka/rezultate. Iako se čini da javna uprava sledi razumnu organizacionu strukturu, regulatorni okvir i raspodela nadležnosti (i zadataka) među njima

ne pripisuje svakoj organizacionoj jedinici jasne nadležnosti. Mnoge institucije, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou, uključene su na jedan ili drugi način u odlučivanje, čak i po nestrateškim pitanjima. Ali često ni jedna nema ovlašćenja, nadležnost i autonomiju koji su potrebni za preuzimanje inicijative i preuzimanje pune odgovornosti za rezultate. Stoga, niko se ne može pozvati na polaganje računa. Koreni ovog problema verovatno leže u prošlosti, kada je zemljom rukovođeno kroz visoko participatorno samoupravljačko odlučivanje, iako nijednom formalnom političkom telu nije davano ovlašćenje da uistinu donose odluke i preduzme konačnu akciju – odluke je donosila komunistička partija iz pozadine kroz neformalne, paralelne procese.

Drugi fenomen je to što je regulatorna praksa veoma detaljna, preskriptivna i formalna. Kao takva, ona prosto sprečava definisanje i ostvarivanje smislenih rezultata. Na primer, rukovodiocu neke organizacione jedinice ne daju se sredstva za angažovanje osoblja i postizanje rezultata. Umesto toga, broj i profil lica koja se mogu angažovati, kao i većina drugih odluka o troškovima koje rukovodilac donosi, veoma su detaljno propisani pravilnicima i formalnim kriterijumima. Naravno, ta vrsta ograničenja prisutna su u svakoj upravi, ali su u Srbiji ona ekstremna. Ona onemogućavaju rukovodioca, ili ga oslobađaju obaveze, da donosi sudove i odluke koji bi mogli osigurati postizanje rezultata.

- **KAPACITET POJEDINAČNIH INSTITUCIJA ZA OSTVARIVANJE ODREĐENIH POTCILJEVA COR BI TREBALO PRATITI KAO MEĐUCILJEVE.**

Konačno, zainteresovani smo za identifikovanje instrumenata/ pokazatelja koji bi pomogli u proceni kapaciteta pojedinih nadležnih institucija i da li se oni menjaju tako da se podiže njihova sposobnost da postignu željene rezultate. Oni se mogu posmatrati kao važni elementi okvira rezultata kojim bi se pratio i podsticao napredak ka ostvarivanju COR na nacionalnom nivou. Na primer, kao što smo to videli na stranicama ovog dokumenta, manjkavosti u pružanju obrazovnih i zdravstvenih usluga mogu se, između ostalog, povezati sa institucionalnom nesposobnošću za promenu. Moglo bi se, stoga, meriti da li postoje odgovarajuće organizacione promene, kao pokazatelj prelaznog institucionalnog kapaciteta i napretka ka ostvarivanju COR u datim oblastima. Ili bismo možda hteli da podupremo predvidljivost poslovnog okruženja i, shodno tome, ostvarivanje rasta BDP-a i ciljne stope zaposlenosti utvrđivanjem u kojoj meri se konkretni vladini programi sprovode dosledno.

Takav proces bi upotpunio godišnje praćenje institucionalne reforme na visokom nivou koje sprovodi Evropska komisija, i pokretao bi aktere da bolje razumeju kako su njihovi interesi povezani s reformama.

STUB IV – DRUŠTVENO, EKONOMSKI I FIZIČKI ZDRAVE LOKALNE ZAJEDNICE

Lokalne zajednice su mesto gde se susreću i pokreću skoro svi aspekti razvoja, tako da većina COR utiče na njih.

Suživot i međusobna interakcija ljudi se uglavnom odvija u njihovim lokalnim zajednicama, gde stvaraju vrednost, gde ih inspiriše ili na njih utiče okruženje, i gde ne bi trebalo da dopuste svojim susedima da zaostanu za njima. Mnoge nacionalne politike iziskuju angažman i učešće na lokalnom nivou, a osmišljavanje i sprovođenje nekih politika je najbolje u celosti ostaviti u nadležnosti lokalnih zajednica.

• U SRBIJI, JEDINICE LOKALNE SAMOUPRAVE OBAVLJAJU ŠIROK SPEKTAR POSLOVA, NO U SVEGA NEKOLIKO OBLASTI IMAJU ISTINSKI SUVERENU NADLEŽNOST.

Pod nadležnošću jedinica lokalne samouprave u celosti se nalaze kultura, rekreacija, predškolsko obrazovanje, komunalne usluge, lokalni putevi i stanovanje – i one su pokrivene različitim COR. Radi obavljanja poslova u svojoj nadležnosti, jedinice lokalne samouprave osnivaju lokalna javna preduzeća, poput komunalnih preduzeća za vodosnabdevanje i otpadne vode, odlaganje čvrstog otpada ili daljinsko grejanje, kao i ustanove u različitim oblastima (obrazovanje, kultura, sport, socijalna politika, itd.). U mnogim preostalim oblastima – poput socijalne zaštite, obrazovanja, zdravstva i zaštite životne sredine – republika (i autonomne pokrajine) mogu delegirati odgovornosti i to i čine. Do danas, međutim, politike u ovim oblastima uglavnom donosi republika, koja je zadržala konačnu nadležnost nad odlučivanjem i nad većinom finansijskih sredstava. Jedinice lokalne samouprava uglavnom su izvršioci. Reč je o znatno centralizovanijoj postavci nego što je to uobičajeno u Evropi, pogotovo imajući u vidu da Srbija ima neke od najvećih jedinica lokalne samouprave na evropskom kontinentu. Takođe, jedinice lokalne samouprave imaju relativno ograničeno ovlašćenje za oporezivanje i ubiranje poreskih prihoda (koji uglavnom potiču od poreza na nepokretnosti), te veći deo njihovih prihoda zavisi od raspodele nacionalnih poreskih prihoda i republičkih transfera.

• **STAMBENI PROSTOR U SOPSTVENOM VLASNIŠTVU PRUŽA EKONOMSKU SIGURNOST, ALI JE POTREBNO POBOLJŠANJE KOMUNALNIH USLUGA, POSEBNO UPRAVLJANJA OTPADOM.**

Široko rasprostranjeno vlasništvo nad stambenim prostorom je ostavština koju imaju i druge postkomunističke zemlje. U Srbiji, 80% stanovništva živi u porodičnom stambenom prostoru u sopstvenom vlasništvu, neopterećenom hipotekama. Dodatnih 2% su takođe vlasnici koji otplaćuju stambeni kredit osiguran hipotekom. Kod skoro polovine preostalog stanovništva – 7% domaćinstava – na troškove stanovanja, pak, odlazi više od 50% njihovih kućnih budžeta. Uz opadanje broja stanovnika, ovakva slika će ostati nepromenjena.

Problem je, što se **pristupačnost cena komunalnih usluga postiže nauštrb kvaliteta**, i uz smanjenje razvojnog potencijala. Lokalnim javnim komunalnim preduzećima se upravlja pod velikim uticajem politike. Ona često određuju neekonomske cene svojih usluga i posluju uz slabu finansijsku disciplinu, umesto da obezbede isplatu eksplicitnih, eventualno selektivnih, subvencija onima kojima je to potrebno. Posledica toga su niskokvalitetna usluga, nedovoljna ulaganja, rasipanje resursa i propuštene razvojne prilike.

U pogledu lokalnog transporta i pristupa vodosnabdevanju i kanalizaciji, iskustvo je slično onom u drugim postkomunističkim zemljama: opslužuje se značajan broj stanovnika, ali u nekim aspektima se potrebe stanovništva ne zadovoljavaju. Osamdeset četiri odsto domaćinstava ima priključke na sistem vodosnabdevanja, a 59% je priključeno na kanalizacionu mrežu. Pristup kanalizaciji poboljša je tokom proteklih godina, uvećavši se za 10% od 2012. do 2016. godine. S druge strane, obezbeđivanje pristupa čistoj pijaćoj vodi je i dalje izazov u nekim delovima Vojvodine s visokim nivoom arsenika u podzemnim vodama, i drugde u opštinama gde su održavanje i ulaganja bili nedovoljni. Priuštiv javni transport je izuzetno važan uslov za uključivanje i zapošljivost ljudi koji žive u manje razvijenim ili zabačenim delovima zemlje. U ruralnim krajevima se i danas znatan deo stanovništva suočava s teškoćama u pristupu javnom transportu, čak i putevima. Posledično, njihov je pristup pristup školama, zdravstvenoj nezi i radnim mestima otežan.

U oblasti upravljanja otpadom, pak, Srbija ozbiljno zaostaje kako u poređenju s drugim zemljama, tako i u odnosu na sopstveni potencijal. Obuhvat opštinskog prikupljanja otpada je 80%, dok 20% otpada ne završava na opštinskim deponijama. Ova srazmera sama po sebi nije zadovoljavajuća, i većina tih deponija ne zadovoljava propise Evropske unije. Ima samo 10 funkcionalnih higijenskih deponija, a nema centara za kompostiranje ili postrojenja za spaljivanje. Štaviše, procenjuje se da ima oko 3.000 divljih deponija. Situacija je još gora s prečišćavanjem i odlaganjem otpadnih voda jer se samo 17% otpadnih voda prečišćava (tek je 35 od 50 postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u funkciji). Poboljšanja u ovoj oblasti predviđena Strategijom za upravljanje otpadom se ne ostvaruju, mada prevashodno iziskuju bolju mobilizaciju zajednice i koordinaciju politika na lokalnom i nacionalnom nivou, uz troškove koji se mogu priuštititi.

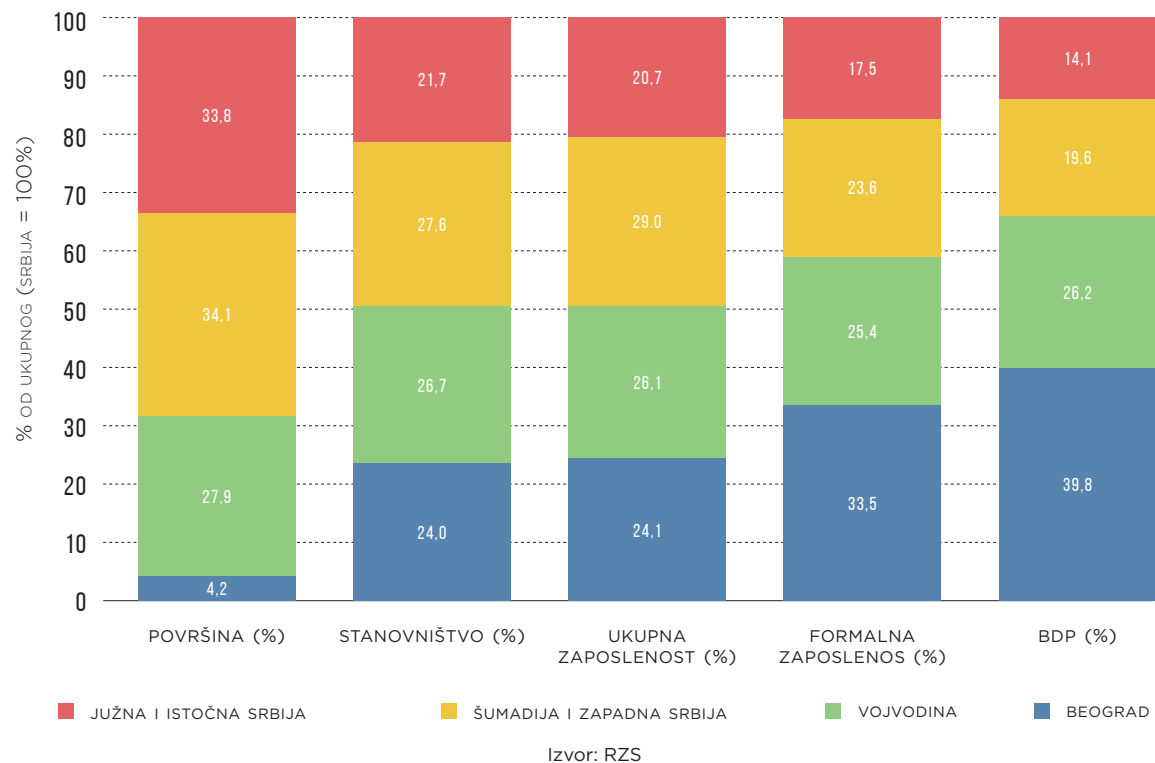
Posebno upadljiv problem lokalnih vlasti je obim i istrajnost nezakonite izgradnje tokom protekle dve decenije. Procenjuje se da je udeo svih neformalnih naselja 5-25% (što je slično situaciji u susednim zemljama). Ova neformalna naselja se klasifikuju bilo kao prigradska, rezidencijalna područja, s privatnim porodičnim kućama izgrađenim na privatnom ili državnom zemljištu, ili neuslovna naselja, podignuta na državnom zemljištu, uglavnom nastanjene ranjivim grupama poput Roma (ovo drugo je manje česta pojava). Odsustvo bilo kakvog planiranja pri njihovom razvoju ih opterećuje dugoročnim razvojnim problemima, poput nedovoljnog prostora izdvojenog za zadovoljavanje zajedničkih javnih potreba – kao što su ulice i parkovi. Takva naselja obično pate od niskog nivoa komunalnih usluga i infrastrukturnih problema, posebno u pogledu kanalizacije i daljinskog grejanja.

- **NADLEŽNOST CENTRALNOG NIVOVA VLASTI NAD VEĆINOM RAZVOJNIH ASPEKATA NIJE SMANJILA REGIONALNE RAZLIKE U ISHODIMA.**

Razlike u razvijenosti regiona u Srbiji su duboke, a tranzicija ih je dodatno pogoršala. Globalne promene u proizvodnji tokom devedesetih godina prošlog veka i tranzicija u Srbiji naročito su pogodili tešku industrijsku proizvodnju i gradove koji su veoma zavisili od nje. U isto vreme, sektor usluga je porastao, odražavajući globalne trendove, ali i kompenzujući za umanjen razvoj u socijalizmu. Kao i u drugim postkomunističkim zemljama, to je pogodovalo Beogradu i Novom Sadu znatno više nego ostatku zemlje. Ključni makro pokazatelj, BDP po glavi stanovnika, ukazuje da je Beograd, praćen Vojvodinom, znatno razvijeniji od ostatka Srbije, uz BDP po glavi stanovnika koji je 2,5 puta veći nego u najmanje razvijenom regionu južne i istočne Srbije. Mada u regionu južne i istočne Srbije živi 22% stanovništva, on stvara samo 14% BDP-a zemlje. Siromaštvo je prevashodno koncentrisano u neurbanim područjima, posebno u južnoj i istočnoj Srbiji. Stopa siromaštva u tom regionu je čak 13%, odnosno dvostruko više nego u Vojvodini, zapadnoj Srbiji i Šumadiji, a triput viša nego u Beogradu. Pored toga, najviše je stanovništva u riziku od siromaštva (tj. udeo stanovništva čija su primanja ispod 60% prosečnog prihoda) u ovom regionu.

Grafikon 17 : Dvadeset četiri odsto građana Srbije živi u Beogradu i stvara 40% BDP-a zemlje.

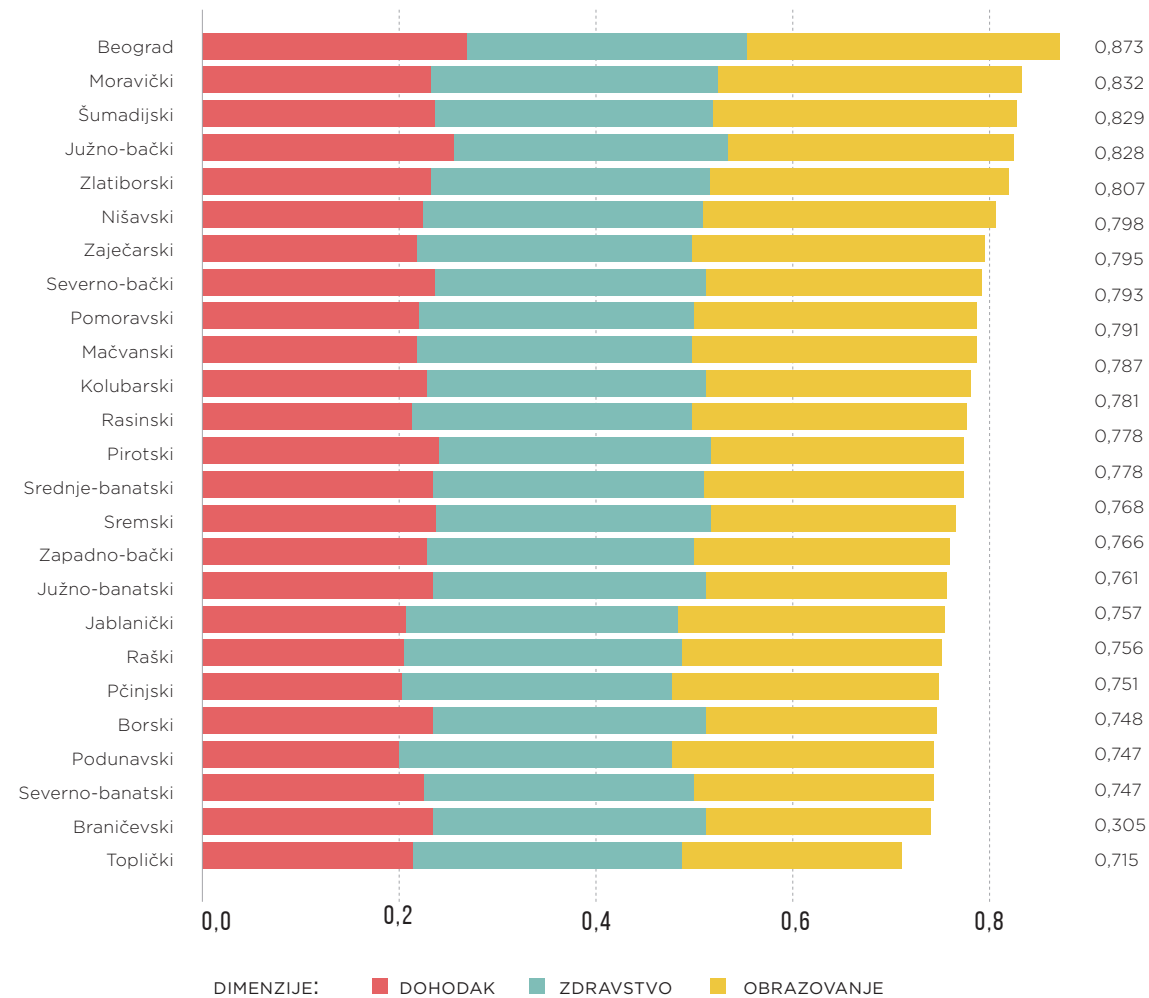
Centralizovano finansiranje i pružanje javnih usluga doprinosi smanjenju nejednakosti, ali se to manje postiže putem ujednačavanja proizvodnih kapaciteta, a više kroz subvencionisanu potrošnju. Znatni finansijski transferi vrše se kroz pružanja podsticaja investitorima ali i finansiranje zapošljavanja u javnom sektoru. Međutim, razvojni efekti bili bi veći ako bi se veći deo ovih sredstava ulagao u izgradnju produktivnih kapaciteta, poput znanja i fizičke infrastrukture.

Konačno, razlike u regionalnoj ekonomskoj i društvenoj razvijenosti u Srbiji su upadljive čak i ako se Beograd isključi iz analize. Iako je vojvođanski BDP po glavi stanovnika 1,5 puta veći od BDP-a po glavi stanovnika regiona južne i istočne Srbije, razlike su još uočljivije unutar samih regiona. Bruto dodata vrednost po glavi stanovnika u najrazvijenijem okrugu južne i istočne Srbije (Pirotski okrug) je dva puta veća od one u najmanje razvijenom okrugu istog regiona (Podunavski okrug). Ovo pretvara mapu Srbije u „leopardovu kožu“ ekonomskog razvoja i nepovezanih ekonomskih okruženja.

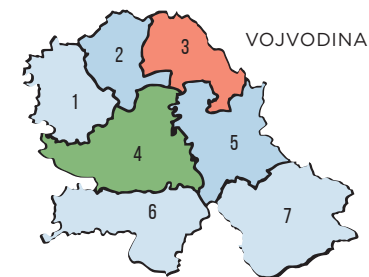
Posmatrano merom šireg koncepta razvoja (slično kao Indeks ljudskog razvoja)*, nivo razvijenosti okruga je drugačiji u odnosu na onaj posmatran kroz BDP po glavi stanovništva – ali su razlike među okruzima i dalje izražene i značajne. Recimo, Pirotski okrug ima viši BDP po glavi stanovnika nego Moravički okrug, dok je očekivano trajanje života u Pirotskom okrugu 2,5 godina niže i stopa završetka srednjoškolskog obrazovanja 12 procentnih poena niža nego u Moravičkom okrugu, što dovodi do toga da Moravički okrug ima viši indeks ljudskog razvoja od Pirotskog. Ipak, razlike u socio-ekonomskom razvoju regiona su i dalje snažne – nivo razvoja Beogradskog okruga je sličan nivou razvoja Mađarske ili Hrvatske, nivo razvoja Moravičkog okruga sličan je nivou razvoja Azerbejdžana ili Gruzije, dok je nivo razvoja najmanje razvijenog okruga u Srbiji – Topličkog, sličan nivou razvoja Jamajke ili Surinama.

* Širi koncept razvoja je meren kompozitnim indeksom, izračunatim od strane CEVESa, koji je sličan Indeksu ljudskog razvoja – kao i kod ovog indeksa, dimenzija zdravlja je merena indikatorom očekivanog trajanja života, životni standard je meren bruto dodatom vrednošću po glavi stanovnika, dok je jedina razlika kod dimenzije obrazovanja koja je merena stopom završetka srednjoškolskog obrazovanja. Normalizovane vrednosti sva tri indikatora su agregirane u kompozitni indeks koristeći geometrijsku sredinu. Dodatno, indeks je izračunat i za sve druge zemlje, kako bi se obezbedila međunarodna uporedivost.

Grafikon 18: Razlike u nivou društveno-ekonomskog razvoja su još izraženije u okviru samih regiona, odnosno između okruga.

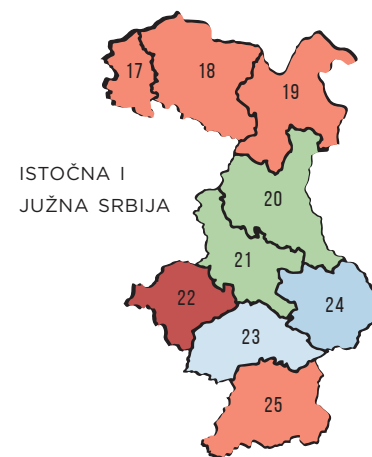
Izvor: Kalkulacije autora na podacima UNDP-a, RZS-a, and Svetske banke

1. ZAPADNO-BAČKI 0,77
2. SEVERNO-BAČKI 0,79
3. SEVERNO-BANATSKI 0,75
4. JUŽNO-BAČKI 0,83
5. SREDNJE-BANATSKI 0,78
6. SREMSKI 0,77
7. JUŽNO-BAČKI 0,76

9. MAČVANSKI 0,79
10. KOLUBARSKI 0,79
11. ZLATIBORSKI 0,82
12. MORAVIČKI 0,83
13. ŠUMADIJSKI 0,83
14. POMORAVSKI 0,79

15. RAŠKI 0,76
16. PASINSKI 0,78
17. PODUNAVSKI 0,75
18. BRANIČEVSKI 0,74
19. BORSKI 0,75
20. ZAJEČARSKI 0,80
21. NIŠAVSKI 0,81
22. TOPLIČKI 0,71
23. JABLANIČKI 0,76
24. PIROTSKI 0,78
25. PČINJSKI 0,75

- NAJVIŠI NIVO RAZVOJA MEĐU SRPSKIM OKRUZIMA
- SREDNJI / PROSEČNI NIVO RAZVOJA MEĐU SRPSKIM OKRUZIMA
- NAJNIŽI NIVO RAZVOJA MEĐU SRPSKIM OKRUZIMA

- **LOKALNIM ZAJEDNICAMA NEDOSTAJU INSTRUMENTI I VEĆA LOKALNA AUTONOMIJA KAKO BI PREUZELI POTPUNU ODGOVORNOST ZA REŠAVANJE RAZVOJNIH PROBLEMA.**

Široki regionalni/lokalni dispariteti u ljudskom razvoju i ekonomskim uslovima iziskuju različite i lokalno prilagođene odgovore kroz politike. **Međutim, ključni izazov za lokalni razvoj, pogotovo u velikim gradovima, jeste da se sami građani suoče i skupa, kao zajednice, uhvate u koštac sa složenim lokalnim problemima.** Mnogi urbani, ekološki, bezbednosni i društveni problemi koji karakterišu ljudska naselja veoma su specifični za svako naselje i iziskuju lokalnu akciju. I jedino se s takvom akcijom mogu prevazići veliki društveni i ekološki izazovi održivosti s kojima se suočava čovečanstvo. Usporavanje globalnog zagrevanja i očuvanje prirodnih resursa iziskuju radikalne promene u načinu na koji vodimo svoj svakodnevni život – počev od smanjenja i recikliranja otpada, pa do preoblikovanja urbanih sistema transporta. Takođe je poseban izazov obezbediti da ove promene ne zaobiđu ranjive grupe, što najčešće podrazumeva naročito lokalizovana rešenja. Baš kao što se centralno planiranje pokazalo nesposobnim da distribuira robu tamo gde je ona potrebna, tako su i lokalne zajednice, a ne centralni nivo vlasti, te koje znaju kome je potrebna pomoć i koja vrsta pomoći. Zajedničko prevazilaženje takvih izazova ono je što čini zajednicu, i znatno nadmašuje puki zbir raznih već nabrojanih aspekata razvoja.

Većina jedinica lokalne samouprave u Srbiji se muči s izazovima lokalnog održivog razvoja jer im nedostaje neophodna autonomija i instrumenti za njihovo prevazilaženje. Ne pomaže to što nedostaci u teritorijalnoj raspodeli nadležnosti koji zamagljuje šta je čije odgovornost, već pomenuti u Poglavlju III, naročito otežavaju autonomiju. Na nivou lokalne samouprave u Srbiji ne manjka razvojnih aspekata u koje su lokalne samouprave uključene. Problem je u tome što su one uglavnom izvršioc nacionalnih umesto kreatori sopstvenih politika. Dalje, republička vlada često nameće lokalnim samoupravama izvršenje delimičnih poslova ili poslova bez obezbeđenih dovoljnih sredstava za njihovo izvršenje. Takođe propisuje se u najsitnije detalje kako se poslovi, čak i kada su u celosti u lokalnoj nadležnosti, moraju obaviti. Istina je da nekim jedinicama lokalne samouprave nedostaje neophodan kapacitet za zadovoljavanje sopstvenih razvojnih potreba, ali je to manje značajno nego što je uvreženo verovanje. Konačno, zajednička rešenja iziskuju društveno poverenje i participaciju građana, a toga veoma nedostaje u Srbiji, kao i u drugim postkomunističkim zemljama.

Radi ilustracije, lokalne vlasti upravljaju srednjim školama preko lokalno izabраниh odbora, ali je imenovanje direktora centralizovano. Nastavni planovi i programi ovih škola bi trebalo da se prilagode lokalnim ekonomskim razvojnim potrebama i vizijama, no da bi se izmenili obrazovni profili škola, lokalne vlasti moraju ne samo da slede vladine smernice, nego i da lobiraju sve dok se centralizovano zadati obrazovni profili ne promene. Budžeti svih pružalaca socijalnih usluga, uključujući škole, potpuno su fragmentirani: centralna vlada isplaćuje zarade nastavnika, lokalne vlasti finansiraju školsku infrastrukturu, a i jedni i drugi veoma malo sredstava izdvajaju za razvoj školskog programa. Restriktivnost propisa može se ilustrovati, na primer, činjenicom da

republički propisi ne dozvoljavaju jedinicama lokalne samouprave da obezbede prevoz za srednjoškolce, pa jedinice lokalne samouprave koje to čine zapravo krše zakon.

Regionalni razvoj dodatno je otežan time što je institucionalni okvir za upravljanje regionalnim/lokalnim razvojem nedovoljno razvijen.

Regionalne i podregionalne razvojne politike preko su potrebne, ali ih je malo usvojenih. Okviru politika u tom pogledu nedostaje jedan broj elemenata: (a) slabosti u koordinaciji i planiranju na nacionalnom nivou pogađa, naravno, i lokalni nivo; (b) jaz je pogotovo akutan na srednjem nivou (tj. između nacionalnog i lokalnog nivoa), u slučajevima gde je potrebno da nekoliko jedinica lokalne samouprave koordinira svoje napore, i kada razvojni projekti (poput onih koji se tiču razvođa vodotokova ili saobraćaja) imaju uticaja na velike teritorije; (c) opredeljeni institucionalni kapaciteti su slabi i periodično ih dodatno slabe političke promene; (d) nema razvojne strategije, niti plana na nacionalnom nivou, koji bi poslužili kao osnova za usklađivanje specifičnih regionalnih strategija i obezbedili koordinirani pristup u finansiranju teritorijalne kohezije i smanjenju regionalni dispariteta.

• ANGAŽMAN ZAINTERESOVANIH STRANA U PODSTICANJU OSTVARIVANJA LOKALNIH COR BI MOGAO DATI VAŽAN DOPRINOS LOKALNOM RAZVOJU!

COR pružaju okvir koji može biti veoma koristan u rešavanju ograničenja koja slabe lokalnu inicijativu i odgovornost. Srpska tradicija podrazumeva snažne lokalne nadležnosti i inicijativu. Međutim, zbrkan sistem odgovornosti je, kao što je već opisano, takođe ostavio duboko nasleđe. Imajući u vidu suprotstavljene podsticaje i ograničenja, energija lokalnih zajednica često se okreće ka izmamljivanju podrške od centralnih vlasti umesto oslanjanja na sopstvene snage. Time se napori koji se ulažu radi razvoja pretvaraju u igru u kojoj neko dobija, a neko gubi, u preraspodelu kolača umesto u njegovu ekspanziju. Pridruživanje globalnim naporima da se postignu COR moglo bi podići svest o tome šta sve lokalne zajednice mogu da ostvare ako se tome posvete, i o mnogim načinima na koje se ovi ciljevi ostvaruju širom sveta.

SPISAK GRAFIKONA

GRAFIKON 1:

Dimenzije COR su grupisane u četiri stuba – prema potencijalu i izazovima društveno-ekonomskog razvoja Srbije.

GRAFIKON 2:

Srbija je jedna od najniže rangiranih evropskih zemalja u pogledu nivoa ljudskog razvoja, merenog Indeksom ljudskog razvoja.

GRAFIKON 3:

Srpski BDP po glavi stanovnika (4.905 EUR) je među najnižima u Evropi, i skoro je 40% ispod Bugarskog, najmanje razvijene članice Evropske unije.

GRAFIKON 4:

Ključni problem je izuzetno niska stopa ukupne zaposlenosti – i to naročito niska stopa dostojanstvene zaposlenosti.

GRAFIKON 5:

Puna dostojanstvena zaposlenost iziskuje povećanje postojećeg broja formalnih radnih mesta od skoro 75% (1,45 miliona) – kako bi se zaposlili nezaposleni, obeshrabreni i oni koji rade u neformalnom sektoru.

GRAFIKON 6:

Samo je izvoz nove privrede rastao tokom čitavog perioda, dostižući 93% ukupnog izvoza u 2015. godini, naznačavajući da je transformacija privrede u svojoj završnoj fazi.

GRAFIKON 7:

Obuhvat obrazovanja je sličan nivou Evropske unije, pri čemu obrazovni nivo raste.

GRAFIKON 8:

Obrazovni ishodi su još uvek slabi – pri čemu niska javna potrošnja verovatno igra značajnu ulogu.

GRAFIKON 9:

Postoji značajna disproporcija između ukupne potrošnje na zdravstvo – javne i „iz džepa građana“, i zdravstvenih ishoda – posebno očekivanog trajanja života.

GRAFIKON 10:

Svaka četvrta osoba u Srbiji je ispod relativne granice siromaštva (tj. zarađuje manje od 60% prosečnog prihoda) – što je jedna od najviših stopa u Evropi.

GRAFIKON 11:

Pod pretpostavkom da se postojeći demografski trendovi nastave, stanovništvo Srbije smanjilo bi se za skoro 600,000 (8%) stanovnika do 2030.

GRAFIKON 12:

Udeo poljoprivredno-prehrambenog sektora u BDP-u i u ukupnoj zaposlenosti u Srbiji je izuzetno visok.

GRAFIKON 13:

Srbija je među prvih 10 evropskih neto izvoznika poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda.

GRAFIKON 14a:

Rast izvoza sektora srednje i srednje-viših nivoa tehnologije bio je dinamičan nakon krize.

GRAFIKON 14b:

Domaća preduzeća – posebno mala i srednja – značajno su doprinela rastu izvoza tehnoloških industrija.

GRAFIKON 15:

Izvoz usluga – pogotovo programerskih – brzo raste.

GRAFIKON 16:

Cena električne energije u Srbiji je među najnižima u Evropi, dok je nivo energetske intenzivnosti drugi najviši.

GRAFIKON 17:

Dvadeset četiri odsto građana Srbije živi u Beogradu i stvara 40% BDP-a zemlje.

GRAFIKON 18:

Razlike u nivou društveno-ekonomskog razvoja su još izraženije u okviru samih regiona, odnosno između okruga.

IZDAVAČ:

Centar za visoke ekonomske studije (CEVES)
Višnjićeva 5, 11000 Beograd
www.ceves.org.rs

TEHNIČKA OBRADA I DIZAJN:

Polovinas design studio
www.polovinas.com

ŠTAMPA:

Big Ptint
Đorđa Stanojevića 4
11070 New Belgrade
www.bigprint.rs

TIRAŽ:

150

GODINA:

2018.

BEOGRAD, 2018.